

جلیل محمد قلی زاده
(ملا نصرالدین)

حکایه لر

۱۹۴۲

آذر نشر

باکی

جليل محمد قلی زاده
(ملانصرالدين)

حكايه لر

آذر نشر
باکی - ۱۹۴۲

بیر نیچه سوز

جلیل محمد قلی زاده (ملا نصرالدین) آذربایجانک ییوک ادیلریندن بیریدر. او، همچین دنیا ادبیاتنک گورکملی سیمالاری—کلاسیقلری ایچریسینده توزینه مخصوص فخری یرلردن بیرینی دوتور. بو اونودولماز یازیچی نك شهرتی هله توز ساغلیقندا بتون دنیا یا یایلمشدی. خصوصیه آوروپا و یاخین شرق اونك قیمتی اثرلیله دایما یاخیندان مراقلا نیردی. اورتا آسیا، ایران، تورکیه، هندستان و سائر شرق تولاکله لریندن اونا مختلف مضموندا مکتوبلار گلیردی. بیر یازیچی، ادیب اولماقدان باشقا توز زمانینک گورکملی اجتماعی خادم لریندن بیر اولماسینا گوره شرقک مشهور سیاست آداملاری، عالمری، شاعرلری، ادیبلری اونکلا حسابلا شیر، معین مسئله لرده اونکلا مصلحتله شیرلردی. مشهور متفکر یازیچی میرزه فتحعلی آخوند زاده دن سوگرا جلیل محمد قلی زاده آذربایجانک ایکنجی ییوک شرقشناس عالمی ایدی.

آذربایجان ادبیاتنی دنیا ادبیاتی ساحه سینه چیخاران تالانتلی کلاسیقلردن بیریده جلیل محمد قلی زاده در. خصوصیه آپره ل انقلابندان سوگرا جلیل محمد قلی زاده نك شهرتی داهادا آرتمش،

شورالار اتقاقی خلقلرینک اؤ سهویملی یازیچیلاریندان بیرى
اولمش و اثرلری مختلف دیلره ترجمه ایدیلمشدر.

تالانتلى رە آليست يىر صنعتكار اولماسى اعتباريله جليل محمد قلى زاده دنيانك يوك رە آليست يازيچيلارى ايله يىر سىرادا دورور. او گولوشك—ساتيرانك نادر اوستالاريندان يىرىدر. روس و آوروپا تنقيدچىلىرى جليل محمد قلى زاده نى تالانتلى يىر ساتىرىق يازيچى اولاراق روسلارك غوغولى، فرانسزلارك موليهرى ايله مقاسه ايدىرلر.

جليل محمد قلى زاده ئوز قلمنى بديعى ياراديجيلنڭ بتون ساحه لرلنده سينامش و هاموسيندا موفق اولمشدر. او آذربايجان ادبياتى تاريخينه يوك بير پوبليسيست، تالانتلى ژورناليست، صنعتكار دراماتورغ، حكايه چى هم ده اوستا بير مه موآريست—خاطره يازان كيمي داخل اولور. جليل محمد قلى زاده نڭ ياراديجيلغى ۱۸۸۸ نجى ايلدن ۱۹۳۲ نجى ايله قدر اولان يوك بير دورى احاطه ايدير. او تام ۴۴ ايل ادبى ياراديجيلق ايله مشغول اولمش وبومدت ايچريسينده آذربايجان ادبياتى خزينه سينه چوخ زنگين و قيمتلى بير ادبى ارث براخوب گيته شدر. جليل محمد قلى زاده نڭ خصوصيله «ئولير»، «آنامڭ كتابى» قومهديالارى، «دانا باش كندينڭ احوالاتلارى»، «قربانعلى بك»، «ايراندا حریت»، «خانڭ تسبيحى» وسائر حكايله لرى عىنى زهاندا دىنيا ادبياتى خزينه سينه قيمتلى علاوه لردر. جليل محمد قلى زاده نڭ ياراديجيلغى اوزلنده پالڭز كيچمش شمالي آذربايجانڭ

قلى زاده ده ييله بىر حيات يولى كىچىرمىشدر. اونىڭ حياتى ھر شىدن اول يىوك بىر آذربايجانلىنىڭ، يىوك بىر وطنداشنىڭ، بىر قهرماننىڭ، بىر مجاهدنىڭ حياتى اولمىشدر.

يىوك اديب تارىخ مىلادى ۱۸۷۰ نىڭى ايلىندە نخچوان شىرىنىڭ ياخىنلىقىدا اولان نھرام كىندىندە تولد ايتىمىشدر. ابتدائى تربيە و تحصيلنى اولجە آنادان اولدىغى كىندە، سوڭرا نخچوان شىرىندە آلمىشدر. جليل محمد قلى زادهنىڭ نادر بىر استعدادە صاحب اولدىغى اوشاق ياشلارىندان ئوزىنى گوسترمىشدر. گلهجىك يىوك اديب ھلە بالاجا ياشلارىندان اونى احاطە ايدىن عدالتىز اجتماعى حيات حقندە، خصوصىلە كىندىلەر و اونلارنىڭ آغىر، آجىناچاقلى حياتلارى حقندە دوشونمىگە باشلامىشدر. ابتدائى تربيە و تحصيلنى تاماملادىقدان سوڭرا آناسى جليل محمد قلى زادەنى او زمان غورىدە (گورجىستان) آچىلىش سەمىنارىيا گوندەرىر. بورادا بىش ايل جليل محمد قلى زاده زمانىنىڭ بتون علملىرىنى تحصيل ايتىمىگە برابر بىر طرفدن شىرقنىڭ، اىكنجى طرفدن ايسە روس و آوروپانىڭ يىوك عالملىرى، يازىچىلارى، فىلوسوفلارنىڭ اثرلىلە ياخىندان تانىش اولوب حياتە آتلىدىغى ايلك گوندن اينجەيە تىدقى ايدىر.

مكتەب سقامىلارنىنى ترك ايدوب حياتە آتلىدىغى ايلك گوندن اعتبارا جليل محمد قلى زاده خلقنىڭ اسارتدە، قارانلقدا ياشايدىغى دخى آيدىنجا درك ايتىمىگە باشلايىر. وار قوۋسىلە خلقە، وطنە

خدمت ایتمگه چالشیر. جلیل محمد قلی زاده اولجه بو خدمتی ناموسلی، مبارز بیر خلق معلمی اولماقلا یرینه یتیرمگه چالشیر. سه‌میناریانی بتیردیکدن سوڭرا ایلک اول ایروان محالنک اولوخانلی کندینده، سوڭرا دوغما کندی نهرامده معلمک ایدیر. حقیقی بیر خلق معلمی کیمی ئوز وطنداشلارینک معارف‌لنمه‌سینه چالشماقلا برابر جلیل محمد قلی زاده یوخسول کندیلرک اڭ یاخین سرداشی، کومکچی‌سی، مدافعه‌چیسى اولور. بو خدمتینه گوره خلق آراسیندا بیوک حرمت قازانیر.

لاکن سوڭرالار تکجه خلقی معارف‌لندیرمک و سوادلاندریر ماقلا حقیقی آزادلغک ممکن اولمادیغنی گورونجه جلیل محمد قلی زاده باشقا یوللار آراییر. ئوز خلقنه استقلالیت قازاندیرماق ایچون باشقا واسطه‌لر، باشقا چاره‌لر دوشونیر. یوخسول کندیلرک، صنعتکارلارک هر یرده ازیلدیگنی، تالاندیغنی، ناحق یره آغیر جزالارا دوچار اولدیغنی، خان، بک، یالانچی ملالار و چار چینونیکلری طرفندن اینجیدیلدیگنی گوره‌رک جلیل محمد قلی زاده دعوا و کیلی (آدووقات) اولماق و بو یول ایله محکمه‌لرده یوخسوللارک، مظلوملارک حقوقینی مدافعه ایتمک فکرینه دوشیر. ترجمه‌چی و سائر وظیفه‌لرده اولور. آنجاق چار اصول اداره‌سینک امانسرلغندان بونلاردان دا بیر نتیجه حاصل اولمادیغنی گورونجه جلیل محمد قلی زاده داها الیریشلی بیر واسطه آختاریر. نهایت خلقه، آزادلغا اولان بیوک و سوڭسز محبتی جلیل محمد قلی زاده‌نی ادبیات عالمنه

آتیر و ۱۸۸۸ نجی ایلدن باشلیاراق یازدیغی اثرلریله گنج ادیب ایچریسینده دوغوب یوودیگی قارانلق دنیاسندا یئگی و شانلی بیر ایشیق شعاسی کیمی پارلاییر.

ئوز ادبی یارادیجیلغنا دخی گئیش بیر ساحه، میدان تاپماق مقصدیله ۱۹۰۳ نجی ایلده جلیل محمد قلی زاده تیفلیسه گلیر و مطبوعات ایله علاقه سینی محکم لندیرمک ایچون ۱۹۰۴ نجی ایلدن تیفلیسده نشر اولونان «شرق روس» غزیته سینه امکداشلق ایتمگه باشلاییر. لاکن جلیل محمد قلی زاده نڭ بیوک ده موقراتیک ایدنه یالاری، سیاسی استقامتی چوخ دا آیدین اولمیان مترده «شرق روس» غزیته سی چه رچیوه سینه سیغما ییر. بونا گوره ده بیوک یازیچی خصوصی بیر مطبعه تشکیل ایتمک و خصوصی غزیته نشر ایتمک فکرینه دوشیر. چوخ چتین لکلردن سوڭرا او بو آرزوسینه نائل اولور.

۱۹۰۵ نجی ایلده تیفلیسده «غیرت» مطبعه سینی تشکیل ایدیر و بیر ایل اوندان سوڭرا ۱۹۰۶ نجی ایلدن باشلایاراق آذربایجانڭ و عمومیتله شرقڭ اجتماعی فکر انکشافی تاریخینده چوخ بیوک ایش گورمش «ملا نصرالدین» مجموعه سینی نشر ایتمگه باشلاییر. بو مجموعه نڭ نشره باشلاماسی آذربایجان و عمومیتله زاقافقازیا اجتماعی حیاتنده بیوک بیر حادثه اولور. مجموعه نشر ایدیلدیگی گوندن بتون آزادلق سهون ده موقرات یازیچیلاری ئوز اطرافنا توپلاییردی و بونڭ نتیجه سی ایدی که تیز بیر زماندا «ملا نصرالدین» بتون مرتجع قوه لره قارشى

آزادلىق، دەموكراتىيا اوغرىندا مبارزەنىڭ حەقىقىي مەركىزىنە چەۋرىلدى.

جەلىل مەھمەد قەلى زادە «مەلا نەسرەددىن» ئەمەلىي ئالدىدا جەمئىيەتتە مەنتەزەم سۈرەتتە قەيلىەتۈنلەر، باش مەقالەلەر دەرىجە ئايدەردى ۋە بۇ زەمەندان ئەتبارا كەيش اوخۇجى كەتەسى دىنانىڭ ھەر تەرەپتە يۈك سەتەرىقى مەلا نەسرەددىن اولاراق تەننەمغا باشلادى.

چار سەتەددە، شەرق دەسپەتەزمى، مەھۇمات ۋە نادانلىق ایلە مبارزە «مەلا نەسرەددىن» جەمئىيەتتە سەس سەسى مەقسەتتە تەشكىل ایدەردى. جەلىل مەھمەد قەلى زادە ئۆزىنىڭ دەموكراتىك ایدەيالارنى، يۈكسەك آزادلىق فەكرلەرنى چار سەنۇراسىنىڭ ئەنسز شەرائەتتە دە يۈك بىر مەردەك، اىگەتلكە كەچەرمەنى پاچارەردى. او قەھەمان ۋە مبارز بىر يازىچى كەمى چار سەتەددەنىڭ كەسگەن شەرائەتتە ھەچ بىر قورخى ۋە ھەدەن چەكەنمەركە خەلى قارەنلىق ۋە سەرتتە سەخلايان قۈەلەر قارشى چەخەردى.

«مەلا نەسرەددىن» جەمئىيەتتە ۱۹۳۰ نەجى ایلە قەدر دۈام ایدەردى. جەلىل مەھمەد قەلى زادە ۱۹۲۱ نەجى ایلەدە اىرەندا اولدەنى زەمان بۇ جەمئىيەتتە ۷—۸ نۇمرە سەننى تەرىزدە نەشر ایتەرمەشەر. او، تام ۲۵ ایل بۇ جەمئىيەتتە باش مەھەرى ۋە رەدەقتۈرى اولمەشەر.

يۈك ادەب ۱۹۳۲ نەجى ایلەدە باكەدە وفات ایتەمەشەر.

بۇ كەتابچادا تۈپلەنەش كەچەك حەكايەلەرلە اوخۇجى ئەنچاق يۈك يازىچىنىڭ نەرى ایلە مەختەر تەنەش اولە يەلەجەكەر.

غومیتله جلیل محمد قلی زاده یارادیجیلغندا اونڭ نثری خصوصی بیر یر دوتور. او یازدیغی بیوک و خردا حکایه لرله نثرک حقیقی اوستادی اولدیغنی گوسترمشدرد. خصوصیه خردا حکایه لرینده کی، نووه لالاریندا کی اوستالغنا گوره جلیل محمد قلی زاده آنجاق مشهور خردا حکایه لر مؤلفی فرانسه موپاسسان و روسلارک بیوک یازیچیسی چخوف ایله مقایسه ایدیه ییلر. جلیل محمد قلی زاده هر بیر خردا حکایه سینده بیوک رومانلارک دییه یيلمه دیگی حقیقتی دیر. اونڭ هر هانسی خردا بیر حکایه سی بیوک بیر دورک، بیر ئه پوخانڭ حیاتی، اجتماعی ضدیتلرینی ئوزینده عکس ایتدیره ییلر. جلیل محمد قلی زاده ئوز حکایه لرینده تهله سمه دن، حس و خیاله اویمادان بیوک بیر تمکین ایله و سویوق قانلیقلا حیاتی حقیقتی اولدیغی کیمی قلمه آلیر. او، هیچ بیر زمان صنعی، یالانچی احوالاتلار ایله ایدورما حکایه لر یازمیر. مثلاً، همین بو کتابدا نشر اولنان «پوچت قوتی سی» حکایه سینده مؤلف نوروز علی آدلی ساده بیر کندلینڭ انسانڭ قلبنی داغلیان یازیق، آغیر و کومکسز حیاتی ساکت بیر صورتده تصویر ایدیر. ایلك نظرده نوروز علی نڭ حیاتی، اگوردیگی ایشلر اونڭ عوام لغی اوخوجنی گولدریر. لاکن بو گولوشڭ آرخاسنجا آجی گوز یاشلاری گلیر. مؤلف عدالتسز اجتماعی محیط طرفدن شکست ایدیلمش، بدپخت ایدیلمش ساده بیر کندلینڭ

حياتى تصوير ايتمكلە كىچىمىشە رەۋەلىۋىسىدان اولكى
 آذربايجاندا ياشايان بتون كندليلرۇ حياتلە يىزى تانىش ايدىر.
 «اوستا زىنال» حكايه سىندە دە يىزىنە عىنى تمكىنلى، سادە
 تصويرلەرە راست گليرىك. بو حكايه نىڭ ھەر يىر سطرى يىزى
 اولكى كىمى درىن—درىن دوشونمەيە مجبور ايدىر. و يىز
 ايستر—ايستمەز يىلە يىر سئوالە جواب آختارىرىق:—اوستا زىنالڭ
 سعادىنە، خوشبخت لگىنە مانع اولان، اونى ايشدن و عمومىتلە
 دنيا ايشلرىندە ھىمىشە آوارە ايدىن سبب نەدر؟ بو حكايه دە اساس
 فكر بوندان عبارتدركە: عقل و ساغلام دوشونجە يولى ايلە
 گىت! بو يول سنى ھىمىشە خوشبخت لگە آپاروب چىخارار.

«ملا فضلعلى»، «ايكى آر»، «يوخى» و «ايكى آلما»
 حكايلرىندە دە يىزىنە عىنى سادە تصويرلەرە راست گليرىك.
 جليل محمد قلى زادە ايله يىر يازىچى در كە اونڭ حقندە
 جلدلر دولوسى كتابلار باغلانسادا، اونڭ اثرلرىنە يوزلرچە
 ايضاحلار يازىلسادا يەندە اونڭ ھەر ھانسى كىچىك يىر حكايه سى
 اوخوجيلار بو يازىلاردان داھا چوخ شىلر دانىشا يىلر. يىز بو
 مقدمە دە يىوك آذربايجان يازىچى سىنىڭ حياتى و يارادىجىلغى ايلە
 آنجاق اوخوجىلار يىمىزى مختصرچە تانىش ايتمك ايستەدىك. قوى
 بو يىوك آذربايجانلىنىڭ يىزە نەلر دىمك ايستەدىگىنى اوخوجى
 اونڭ ئوز اثرلرىندىن ئوگرىسون، يىوك صنعتكارڭ ئوزىنى
 دىڭلەسون، ئوزىلە حسبحال ايتسون.

محمد جعفر

پوچت قوتوسى

نويابر آينىڭ ۱۲ نجى كۈنى ايدى، هوا چوخ سويوق ايدى،
اما هنە قار علامتى گورسنىمىردى. حكيم آخرنجى دىفە خانىڭ
ناخوش عورتى يولوخوب جواب ويردى كە، دخى ناخوشىڭ
احوالى ياخشىدر؛ يىلە كە، بىر ھەفتە دىك سفرە چىخماق مەكن
اولار. خان چوخ تەلسىردى اىروانە گىتمەگە؛ چونكە خانى
اورادا چوخ واجب ايشلر گۈزلەيىردى و يىردە كە، قورخوردى
قار ياغا و هوا داھادا سويويا و ناخوش ايچون چولە چىخماق داھا
چتىن و بلكە آغىر مەكن اولار. خان قىلمى گوتوروب اىروانلى
دوستى، جعفر آغايا بو مضموندا بىر مختصر كاغذ يازدى:

«عزيزىم! بىر ھەفتە دىك، اميدوارم، آرواد—اوشاق ايله
اىروانە گلىم. ايندى جنابگدان آرتق—آرتق توقع ايدىرم،
بيوراساڭ يىزىم اوتاقلارلا فرش سالوب و البتە—البتە پىچلرى
ياندىرسونلار كە، اوتاقلارڭ ھواسى پىش از وقت تىمىزلسون و
ايسىنسون، تا اينكە ناخوش ايچون اورادا ناراحت چىلك اوز
ويرمەسون. بو كاغذڭ جوابنى مە تلغراف واسطەسىلە يىترەسن.
سن مە دىدىڭڭ ايشلرڭ ھاموسىنى ير بە ير ايلەمىشم. خدا حافظ؛

سنىڭ خىرخاھڭ «ولىخان»

۱۲ نويابر

خان كاغدى بۆكدى قويدى پاكەتە، اوستىنى يازوب و مارقاسىنى ياپشديروب ايستەدى نوكرى چاغىرسونكە، آپاروب سالسون پوچتا؛ اما تيز خانڭ يادىنا دوشدى كە، نوكرى گوندروب ئوزگە ايشە. بو حيندە قاپو دوگىلدى. خان چىخدى و گوردى كە، دوگن خانڭ ئوز كندىلىسى «ايت قاپان» كندىنڭ اهلى نوروز على در. بو شىخس چوخ وقت خانڭ يانىنا گلوب گيدر و هر گلندە اولماز كە اوندان، ارىشتەدن، بالدان، ياغدان گتىرمەسون. بو سفردە نوروز على الى بوش گلەمشدى؛ چونكە خانى گورجك ال آغاجنى دايدى قاپونڭ بوجاغىنا و باشلادى قاپونڭ اويىرى تايىنى آچماغا. قاپونى آچوب يىر يوكلى اولاغى «چوشە—چوشە...» دىيە—دىيە سوردى حىطە و يوكڭ آراسىندان اوچ—دورت تويوق—جوجەنى چىغىردا—چىغىردا يىرە قويوب، يوكى آچوب دولى چوواللارى سالىدى يىرە. سوڭرا خانڭ اوزىنە باخوب ايكى قات اگىلوب سلام وىردى. خان سلامى آلوب دىدى:

— آى كىشى، نوروز على! گنە بو نە زحمتدى، چكىمسىن؟

نوروز على چوواللارڭ كندىرىنى آچا—آچا جواب وىردى:

— بو نە سوزدر، آى خان من ئولنە كىمى سنە قولام...

بو سوزى دىيە—دىيە نوروز على باشلادى اوستىنڭ توزىنى سىلمگە... او حالدا خانڭ عقلىنە يىلە گلدى كە، يازدىغى مەكتوبى وىرسون نوروز على آپاروب سالسون پوچتا؛ چونكە گون

اورتادان بیر ساعت کیچیردی و اولاییلردی که، پوچتک وقتیکی
کیچیسون. خان اوزینی دوتدی قوناغا:

— نوروز علی، پوچت خانانی تانیرسان؟

نوروز علی جواب ویردی کہ:

—آی خان، من کندلی آدامام، من نه بیلیرم یوچت خانانا

تہ در؟

—چوخ عجب، نه چرنیک دیوانخاناسینی که، تانییرسان؟

— بلی، خان، باشگا دونیم، تانییرام، نیہ تانیمرام، کیچن

هفته من ایلہ گلمشیدیم نہ چرنیکٹ یانینا شکایتہ۔ خان، آند

اولسون سنڱ باشگا، بزي کاتدا چوخ اينجيدير. اصلنه باخسان

بَریم بو کاتدامز ئوزگه طایفاداندی. اودرکه، بزی گورمگه

گوزی یو خدی. کیچن هفته منیم ایکی ییز اویم ایتشدی.

گیتہ دیم...

—هله بو سوزلرگي سوگرا ديه رسن، قولاق آس، گور نه

دېيىم: نەچرىنىڭ دىۋانخانىسىنىڭ قاباغىنىدا بىر ئىكە دامداش ۋار،

قايسىنىڭ آغزىدا بىر قوتى وورىلوب دىوارا، ھمان قوتى يوقت

قوتوسیدر. اونك بیر خرده و اوزون قایاغی وار. بو ساعت آپار.

بو كاغدى؛ همان قوتىڭ آغزىنى قووزا، كاغدى سال قوتىڭ

ایچینه، قایاغنی یاتیرت و تیز گل!

نوروز علی، هر ایکه، الن آحدی خانک قاباغینا قورخا۔

قورخا کاغذی آلدی، سر آز ماخدی کاغذا، سر آز ماخدی

خانك اوزينه، سوڭرا چكىلدى ديواره سمت و يره اگىلوب
ايستەدى كاغدى قويسون ديوارك ديينه. خان اوجادان دىللىدى:
— قويما اورا! كاغذ چىركلەر، تىز آپار سال قوتىيا، قى
گل!

— خان باشكا دونوم، قى بواولاغك باشىنا تورباكىچىرىم،
حيواندى آج قالماسون، يولدان گللب، يورولوب.
— يوخ، يوخ... هيچ زىانى يوخدر. كاغذك وقتى كىچىر،
توربانى سوڭرا كىچىرسن اولاغك باشىنا.
— دى ايله ده قى اولاغك قىچىنى باغلىوم، يوخسا گىدر
آغاچلارى گمىرر.

— يوخ، يوخ... هيچ عىبى يوخدر، قاچ تىز كاغدى سال گل!
نوروز على كاغدى احمال قويدى قوينونا و گنه ديدى:
— خان قاداڭى آلىم، بو خوروزلار قالدیلار بورادا.
حيواندرلار، قويايدك قىچلارنى آچوب يىر آز بورادا دن
سەپەيدىم. ايله دن ده گتىرمىشم.
نوروز على النى سالىدى جىيىندن دن چىخارتسون... خان
اوجادان سسلندى:

— يوخ، يوخ... هله قالسون، قاچ، چاپاراق كاغدى سال
پوچتا!

نوروز على آغاجنى اگوتوروب باشلادى اوشاق كىمى
قاچماغا... سوڭرا يىر زاد فكرله شوب قايتىدى و اوزىنى دوتدى
خانا:

— خان، قاداڭى آلىم، دىمالڭ ايچىندە يۈمورتا وارە،
گۈزدە—قولاقدە اولڭ، يۇخسا اولاغ آغانار، يۈمورتالارى
سىندىرار.

خان داھا اوجادان سىلندى:

— داھا اوزون دانشما، قاچ كاغدى سال، وقتى كيچىر.
نوروز على ايستەدى اوزاقلاشسون، خان اونڭ دالنجى
چىغىردى:

— نوروز على، يىلمىسن كاغدى ويرىسن ئۈزگەسىنەھا!
هيچ كسە ويرمە، هيچ كسە گۈسترمە، تىز سال قوتىيا، قوى گل!
نوروز على داھادا اوجادان جواب وىردى:
— نىھ، من اوشاق دگلم كە، كاغدى ئۈزگەسىنە ويرەم.
منى او قدر دە خام يىلمە، هيچ نەچرىك دە بو كاغدى منىم
اليمىدن آلا يىلمىز.

نوروز على بو سوزلىرى دىيەندىن سوڭرا گۈزدىن ايتدى...
خان گىردى اوتاغا و اوزىنى آروادىنا دۈتۈب مەربانقلا
دىدى:

— دى، حاضرلاش منىم گۈزىمڭ ايشىغى. كاغذ يازدىم
اىروانا اوتاقلارى سازلاسونلار. ايندى داھا گىدە يىلەرىك.
ماشاء الله ياخشىسان. حكيم ئۈزى دىيركە، ھاواڭى دە گىشمك
سندن ئوتىرى لاپ واجىدر.

يىر قدر دە خان آروادى ايله گىتمك بارەسىندە صحبت
ايدىندىن سوڭرا نوكر گلدى و خانىا دىدى:

— خان بو اولاغ كيمكدر، بو شيلرى كيم گتيروب؟

خان جواب وىردى:

— آده او شيلرى ير به ير ايله! اولارى بزه ايت قاپانلى
نوروز على سوقات گتيروب.

نوكر جوجه لرى و يومورتالارى آپاردى آشپازخاناييا و
اولاغى سوروب قاتدى تويلهيه. سوگرا گلوب اون لچووالينك
بيريسينك آغزىنى آچوب ايچينده كى اوندان بير چيمديك
گوتوروب گتيردى دوتدى خانك قاباغينا و ديدى:

— خان چوخ ياخشى آغ اوندرد.

خان اونا باخاندان سوگرا نوكره بويوردى چوره كى
چكوب گتيرسون.

چوره كك ييلمه گي ايكى ساعت چكدى. آنجاق چوره كدن
سوگرا نوروز على نك كاغذى پوچتا آپارماغى خانك يادينا
دوشدى. خان نوكرى چاغىروب سوروشدى و نوكر جواب
وirdى كه، هله كندلى پوچتدان قايتمايوب. خان نوروز على نك
بو قدر يوبانماغينا تعجب ايلهدى و فكرينه گلدى: بلكه نوروز
على كاغذى پوچتا سالوب ئوزىنى وىردى بازارا لچوره كدن
زاددان آلوب يئسون يا اينكه بازارلغى زادى وار ايلهسون. بير
ساعت ده كيچدى نوروز على گلمهدى.

خان، نوكرى چاغىروب ديدى كه، كيتسون پوچت طرف و
گورسون نوروز على هارادا قالدى و نه باعث اولدى كه ييله
يوباندى. ياريم ساعت كيچمهش نوكر قايدوب جواب گتيردى

كە، كندىلىنى گۈرە يىلمەدى. خان چىخىدى بالقونا و بىر پاپروس ياندىروب باشلادى وارگل ايلمگە و اونا يقين اولدى كە، نوروز على نك باشىنا بىر ايش گلدى كە، يىلە يوباندى. خان بو فكرده ايدى پوليسك ياساۋولى دا ياندى قاپويا و خانى گورجك ديدى: — خان پرىستاۋ بويورور گلەسكز پولسەيە و كندليگزه ضامن اولاسكز، يوخسا ضامننى اولماسا پرىستاۋ گوندەرەجك ناواختا. خان بو سوزلرە او قدر تعجب ايلدى كە، اوزىنى ياساۋولك اوزىنە دوتوب مات قالدى و هيچ يىلمەدى كە نە ديسون سوگرا دىللندى:

— بالام، او كندلى بىر فقير آدامدى، او نە قايروبدى كە، پرىستاۋ اونى دوتوب ساخلايوب؟
ياساۋول جواب ويردى:

— داها من هيچ زاد يىلميرم، آنجاق ئوزك پولسەيە بويورسان، ياخشى اولار، يوخسا او كشى يازيقدىر.

خان بو احوالاتى آروادىنا يىلدىرمەدى كە، ناراحت اولماسون. گەيىنوب گيتدى پولسەيە و اول آقوشقادان دوستاقلارك دامىنا باخوب گوردى كە، يازىق نوروز على بىر نيچە دوستاقلار ايله اوتوروب دامك بوجاغيندا و اوشاق كيمى آغلير، گوزينك ياشىنى چوخاسينك آنگى ايله سيلير...

خان، نوروز على نك احوالاتنى پرىستاۋدان ئوگرەنوب و اونا ضامن اولوب كندليسىنى سالدى يانىنا و گتىردى آيوە... نوروز على حىطە گيرەن كيمى باشلادى آغلاماغا و سامان

تورباسىنى اولاغڭ باشىنا كىچىروب دىوارڭ دىيىندە چومىلدى.
خان گىردى آيۈە و بىر پاپروس ياندىروب چىخدى بالقونا؛
نوروز علىنى يانىنا چاغىروب دىدى:

— دى ايندى احوالاتى قىل ايله، نوروز على! سىڭ بو
حكايتڭ چوخ شىرىن حكايتىدى. لاپ كىتابا يازىلمالىدى، قىل
ايله تفصىلا، يعنى هاموسىنى بىر بە بىر باشلا بورادان كاغدى
گوتوروب آپارماغڭدان تا داما دوشمە گڭە كىمى!..

نوروز على دوردى آياغا، خانا ياووقلاشوب و چوخاسىنڭ
آتڭى ايله گوزىنڭ ياشىنى سىلوب باشلادى:

— باشڭا دولانوم خان! منى چەوير بالالارڭڭ باشىنا، منى
باغشلا! منىم ھېچ گناھم يوخدر. بىر كىندىلى آدامام، من نە بىلىرم
كاغذ نەدى، قوتى نەدى، پوچت نەدى؟ باشڭا دونوم، خان،
منى دولاندىر او گول اوزلى بالالارڭڭ باشىنا، ھېچ زىانى
يوخدر؛ ھىە، ئولمەنم ساغ قالارام قوللوق ايلرم، عوضى چىخار،
بىر غىلط ايلەمىشم تا... نە ايلمك، ايندى بىلە اولدى. بولار
ھاموسى آللەھداندى، گرڭ بىلە اولايىشم، من ئولنە كىمى
نوكرم سەنە...

بو سوزلىرى دىيۈپ، نوروز على بىر آز دا ياووقلاشدى خانا
و ايستەدى اونڭ آياقلارىندىن ئۈپسون.

— نوروز على! ھېچ اورە گىڭكى سىخما، من سەنە نە دىيرم كە؟
سەن مەنە نە پىس لك ايلەمىسەن كە، مەن سەنى باغشلىيەم.

— خان قربانڭ اولوم بوندان آرتق داھا نە پىس لك

اولاجاق؟ كاغذى اليمدن ويرديم او كافر اوغلى كافر قويدى
جيينه، دوزه لدى يولا چيخدى گيتدى.

— كيم كاغذى قويدى جيينه گيتدى؟

— او كافر اوغلى اوروس، داينا.

— هارا قويدى گيتدى؟

— گيتدى گيردى اورادا بير يره، دامداش واردى كه،

قاپوسينا قوتى وورولوبدر. گيتدى گيردى اورا.

خان بير قدر دوروخدى و ديدى:

— بس سن كاغذى قوتى يا سالمادك؟

— نيجه كه، سالماديم! ايله كاغذى قوتى يا سالان كيمى

كافر گلدى قوتىنى بيلميرم نه طهر آچدى، كاغذى گوتوردى
آپاردى.

— قوتى دا سن سالدینگ كاغذدان باشقا دها ئوزگه كاغذ

يوخ ايدى؟

— نيجه كه يوخدى؟ چوخ كاغذ دا واردى، ايله اولارك

هاموسىنى يغيشديروب آپاردى.

خان قاه—قاه چكوب گولدى.

— يوخ، نوروز على گرك هاموسىنى قىل ايله سن باشدان

آخيرا كيمى، نيجه كاغذى آپاردك، نيجه سالدك قوتى يا و نه

اوسته اوروس لا ساواشدك.

نوروز على باشلادى:

— خان، باشكا دونوم، من كاغذى بورادان آپارديم گيتديم

چىخىدىم نەچرىنىك دىوانخانەسىنىڭ يانىنا. سەن مەنە نىشان وىردىڭنىڭ دامداشى تاپىدىم، گىتىدىم قوتىنىڭ قاپاغىنىنى قالدىردىم. اىستەدىم كاغىزى سالام قوتىيا، يىر كاغىزا باخىدىم، يىر قوتىيا باخىدىم، دوغروسى قورخىدىم سەننىڭ مەنە غىزىڭنىڭ دوتا؛ دوغروسى بىلمەدىم سالىم، سالىموم؛ چۈنكى يادىمدان چىخىدى سەندىن سوروشوم كە، كاغىزى قوتىيا سالاندىن سوڭرا دوروم يانىندا يا قويوم گىلوم آيوە. فەكرلىشىدىم كە، اكر كاغىزى سالىم، دوروم قوتىنىڭ يانىندا ھا ۋاقىتتا كىمى دوروم. آخى قىرباننىڭ اولوم خان، ئوزنىڭ گوردىڭ كە، اولاغى آج قويدوم گىتىدىم، جۈجەلىرى قىچى باغلى قويدوم، يىر تىكە اون گىتىرمىشىدىم ھەلە اينىدە كىمىدە قالوب بوردى. خان باشقا دونوم، قولى ايله ايندى نوكر گىلسون چوۋاللىرى گوتورەڭ قويلاق آيوە، ياغىش—زاد ياغار اون ايسلانار.

—يۈخ، نوروزىلى سەننىڭ ايشىڭنى يۈخىدى. دى، سوڭرا نىجە

اولدى؟

—كاغىزى سالمايدىم، قوتىنىڭ قاپاغىنىنى ئورتىدىم، چىكىلىدىم دورىدىم يىر آز كىناردا. اول اىستەدىم قايدوب گىلوب سەندىن سوروشوم. سوڭرا دوغروسى، قورخىدىم سەننىڭ غىزىڭنىڭ دوتا، ئوز كوڭلىڭدە دىيەسەن كە، نوروزىلى چۈخ حىۋان آدمىدى، چۈخ ايشىڭ آدمىدى. غرض چۈمبىلىدىم دىۋارنىڭ دىيىندە كە، يىر آز يۈرنۈغومى آلىم، آھا گوردىم كە يىر ارمنى اوشاغى، اولاردى باخ بو بويدا، اولاردى اون ايكى—اون اوچ ياشىندا. گىلدى گىتىدى دوز قوتىنىڭ يانىنا. قاپاغىنىنى قالىخىزدى سەن مەنە وىردىڭنىڭ

كاغذ كىمى يىر كاغذ سالىدى قوتىيا، قاپاغىنى ئورتىدى، دوز قويدى گىتىدى ايشىنە. نە قدر او ئانصافى چاغىرىدىم سوروشوم كە، دىسون گۈرەك بس كاغذى قوتىدا قويوب ھارا گىدىر؟ يىلمىرم دىلىمى آنامادى، نەدى كە، ھىچ جواب وىرمەدى؛ ھىچ ظالم اوغلى اوزىمە دە باخمادى. ايله ارمنى اوشاغى اوزاقلاشما مشدى يىر اوروس آروادى تىز—تىز گلوب قوتىيا ياووقلاشوب يىر كاغذ سالىدى، قويدى گىتىدى. تا ايندى من يىر آز ئورە كلندىم، ئوز—ئوزىمە دىدىم: واللە گورىكن بودر كە ايله بو قوتىيا سالنان كاغزلار گرگ قالسولار قوتىنك ايچىندە. من او قدر اورە كلندىم كە بىم اللە دىيوب جرئتن گىتىدىم قوتىنك قاپاغىنى قالدىردىم. كاغذى سالىدىم قوتىيا، چوندىم گلوم قوللوغوگا، قوتىدان ايله بورادان اورا كىمى اوزاقلاشمىدىم كە، ھمان اوروس گلدى يتىدى قوتىنك يانىنا. من اول ايله يىلدىم كە، بو دا ايستەيىر قوتىيا كاغذ سالىسون، اما گوردىم خىر! لوطىنك فكرى ئوزگەدى: قوتىنك يانىندان ساغ الينى اوزادوب قوتىنك ايچىنە. من آل اوستى دويدىم كە، حريف ايستەيىر كاغزلارى اوغورلاسون... خان، چوخ باش آغرىسى وىرىرم، منى باغشلا، اوغلانا بويورگلسون منى يولا سالىسون، بى وقتدر، گىدوب كندە يتىشە يىلمەنم.

— آكشى ھلە ھارا قويورام سنى گىدەسن، قىل ايله گوروم سوگرا نىجە اولدى؟

— باشگا دونوم، خان، قربان اولسون سەنە منىم يتىم—

يسریم، سنسيز منیم بیر گونم اولماسون. بلی، گوردیم حریف
اوتانماز—اوتانماز کاغذلاری قوتیدان احماللیجا چیغارتدی.
دسته لیوب ووردی قولتوغینا! قوتینک قابوسینی ئورتوب، ایسته دی
دوزه لسون یولا، من تیز قاجوب یاپشیدیم اروسک قولىندان،
قویما دیم گیتسون، دیدیم آی آشنا! هارا آپاریرسان کاغذلاری!
خلق سندن ئوتری کاغذلاری بورا سالمیوبدر که؟ دینمز،
سویله مز اوزوگئیڭ سویینان خلکک کاغذلارینی قوی یرینه!
دیدیم: نوروز علی هله ئولمیوبدر که، سن اونک آغاسنک
کاغذینی آپاراسان، بیله ایشلر یاخشی دگل. آدام ئوزگه نك
مالینا طمع سالماز. مگر سیزک شریعتده اوغورلق گناه
یازیلمیوبدر؟ خان منی چهویر بالالاریکک باشنا، منی مرخص ایله،
قوی گیدیم، بی وقتدر، هاوا قارانقلیر.

—هله تله سمه، گیدرسن سوگرا نیجه اولدی؟

—قوی گورووم هاردا قالدیم... آده قویما—قویما، اولاغ
تئکلری سیندیراجاق.

نوروز علی ایسته دی قاجسون اولاغک یانینا خان قویمادی.
—گورووم، هاردا قالدیم، نه قدر یالواردیم، یاپشیدیم که
منیم خانم منی ئولدیرر، دیدیم بارى منیم خانمک کاغذینی ویر،
نه الا دیدی که، ویرمنم. گوردیم که حریف ایستیر قویا قاجا،
والله حرص ووردی تپمه، ایکی اللی یاپشیدیم کافرک چیگینندن،
اوزی اوسته ایله گتیردیم یره که، هیبتدن آغزی قانادی. سوگرا
نچرنیک دیوانخانه سیندن توکولوب منی دوگه—دوگه آپاروب

قاتدىلار دامام. سىڭ قىملىرىگە يىلە من قىربان اولوم. سىن
اولماسايدىڭ مىنى ايندى چوخدان گوندرمشدىلر سىيىرە؛ چونكى
دامدا مىندن سوائىيىر نىچە دوستاق وار ايدى، مىنە دىدىلرگە،
او اوروس قوللوق آدامىدى، تا... مىن نە ايليوم؟ خان، باشقا
دولانوم، دى گور گناه كىمدەدر؟

خان چوخ گولدى، قاه—قاه چكوب گولدى، هاوا
قارانقلاشمىدى. نوروز على آج—آجينا بوش اون چوواللارنى
آج اولاغىڭ اوستىنە سالوب، قاتدى قاباغىنا و زوغال آغاجى ايله
دوگە—دوگە گىتىدى كىندىنە.

اوچ گوندىن سوڭرا خانايرواندان تلغراف چىخدىگە،
«كاغىڭ يىتىشوب و اوتاقلار حاضردر». خان يىغىشوب گىتىدى
ايروانا.

آي يارىمدان سوڭرا نوروز علىنى ديوانە گىتروب
«قوللوقچىنى بى حرمت ايلمىك بارەسىندە» اوچ آي دوستاق
كسىدىلر، اما نوروز على گناهنى بوينىنا آلمادى. اوچ آي
كىچىدى، آنجاق بو خبر اىرواندا ولى خانايچاتدى. خان بو
خبرى ايشىدوب يىر قدر فكرە گىتىدى...

اوستا زینال

موغدوسی آقوپ آدلی ارمنییه ییوک اوغلیندان تلغراف گلدی که، تیفلیسدن چیخدی. بو جوان موسقوانک دارالفنونیندا دورت ایل یاریم تحصیل ایدوب، درسینی اتمامه یتروب، وطنه گلیردی و همین دورت ایل یاریمک مدتده آنجاق اوچ ایل بوندان اقدام بیر دفعه والدینی گورمکه گلمشدی.

بو خبر موغدوس آقوپ، آروادینی و خیردا اوغلینی آرتق درجهده شاد ایتدی: اوچ ایلک آیریلیغندان سوکرا دارالفنون درسینی قورتاران ایولاد ایله گوروشمک خوشبخت لکدر.

موغدوسی آقوپ آروادینک الیندن یاپیشوب، باشلادی اوتاقلاری گرمکه، ار و آرواد مصلحتی بو یره قویدیلار که، خیردا اوتاقدان عزیز قوناق ایچون قیراوات قویسونلار که، بو اوتاق یاتماق اوتاغی اولسون. همان اوتاغا یاشیقلی کیچیک اوتاغا یازی اوستولی قویسونلار، عزیز قوناغ یازی اوتاغی اولسون؛ ییوک اوتاغا فرش سالوب ذال و قوناق اوتاغی ایله سونلر. دوردنجی اوتاق نهار اوتاغی اولسون. بشنجی اوتاغی ئوزلری ایچون یاتماق اوتاغی ایله سونلر و آلتنجی اوتاغی کیچیک اوغلانلارینا تعیین ایتدیلر.

اوتاقلارڭ بىر قصورى يوخ ايدى؛ چونكه ديوارلارڭ كاغدى تازە و تميز ايدى؛ تاختا فرشلر تازە شيرەلەش ايدىلر. و لاكن بىر نىچە گون بوندان ايرەلى چوخ شدتلى ياغىشدان زال اوتاغىڭ سقنىڭ بىر پارچا گەجى لامپا آسىلان چىڭڭ بىر طرفندن آقوشقايا سمت اوچوب توكولمىشدى.

موغدوسى آقوپ و آروادى مصلحت ايتدىلر كە، بىر بنا چاغىرسونلار و دانشسونلار كە، سقنىڭ اوچان يىرىنى گەج ايله سووايوب دوزەلتسون.

موغدوسى اوغلىڭ بو تىزلكە گەلگىنى گۈزلەمىردى. او سببە كە، اوغلى موسقوئادان چىخان زمان يازمىشدى كە تىفلىسدە ايكي هفته دايىسى آيويندە قوناق قالاجاق.

ياغىشڭ رطوبتى سقنىڭ اوچان يىرىندىن چىكىلمەشمىدى و موغدوسى آقوپ فكىرىندە قويىمىشدى كە، سقنى قوروياندان سوڭرا تەمىر ايتدىرسون و الا اوغلىڭ بو تىزلكە گەلگىنى بىلسە ايدى، تاخىر ايتمەيوب سقنى پىش ازوقت قايتدىراردى. تىفلىسدن بورايا اوچ گونلك يول ايدى. آقوپ آروادى ايله مصلحتى بو يره قويدىلار كە، نە قدر مەكەن ايسە، تىزلكە اوستا چاغىروب ايكي گونك مدتندە سقنى تەمىر ايتدىروب قورتارسونلار.

موغدوسى چوخدان بىلىردى كە، اونڭ قونشلىغىندا اوستا جعفر آدلى مەھارتلى بنا و سلىقەلى گەج چىكن وار. موغدوسى، اوستا جعفرڭ آيوينە گىدوب و قاپوسىنى دوگوب اوستانى

سوروشدی. آياق يالين پير آرواد قاپويا چيخوب جواب ویردی
که: اوستا جعفر گیدوب محمد آغانک آیوینه ایشله مگه و آخشام
گله جک.

موغدوسی پير آز يکيف اولدی؛ چونکه داها امیدی یوخ
ایدی که، يیکار اوستا تاپا و صباحه کیمی ده 'گوزله مک'
ایسته میردی: پير گونک ایچینده سققی تعمیر ایتمک و سوگرا
اوتاغک توز—تورپاغنی تمیزلمک ممکن اولمازدی.

موغدوسی آقوپ گیدوب دکان قونشوسی حاجی رسولا
دردینی سویله یندن سوگرا حاجی رسول تازه ایراندان گلن
اوستا زینالی موغدوسی یه تعریف ایتدی.

آدام 'گوندر دیلر. اوستا زینال گلدی و بوینونا چکدی،
گونی ایکی مناته موغدوسی آقوپک سققی تعمیر ایتسون، بو
شرط ایله که، بو گون باشلایوب، صیاح آخشاما کیمی ایشینی
تمام ایدوب اوتاغک گه جنی و تورپاغنی تمیزلیوب قورتارسون.
موغدوسی آقوپ عهد ایلدی که، اگر اوستا زینال بو شرطی
وقتنده عمله گتیرسه اوستایا داها آلتی آرشین یاریم ماهوت ویرسون.
پير ساعتدن سوگرا اوستا زینال شاگردی قربان ایله
موغدوسی آقوپک آیوینده حاضر اولدی و الینده کی خورجونی
بالقونا قویوب گیردی اوتاغا و باشینی یوخاری قالدیزوب اوزینی
دوتدی موغدوسی آقوپا:

—خوزه یین، قورخورام صباح آخشاما کیمی باشا گتیره

ییلیم.

موغدوسی آقوپ جواب ویردی که، بورادا نه بیر او قدر
ایش وارکه، صباح آخشاما کیمی قورتارمیا.

اوستاینه دقت ایله سقغه باخوب باشلادی که، بوگون آخشاما
کیمی آنجاق گهچ آله نوب حاضر اولاً، پله کن گله، تاختا باغلانا،
قاب—قاشیق گتیریله، بونلار هاموسی اوزون ایشدی.

موغدوسی آقوپ سوز ویردی که، بو ایشلر بیر ساعت
ایشیدر و اوستا زینالدان چوخ آرتق توقع ایتدی که، بیر آز سعی
ایدوب تاخیره سالماسون.

موغدوسی آقوپ قربانا پول ووروب گوندردی بیر یوک گلهج
آلوب گتیرسون و ئوزی ده آروادی و خیردا اوغلی باشلادیلار
اوستانک فرمایشلرینی بیر به بیر عمله گتیرمگه. اوستا زینال
بالقوندا اگله شوب چیخارتدی چوبوغنی و باشلادی چکمه گلی.
موغدوسی آقوپ کیچیک اوغلی ایله حیه طدن نردبانی گتوروب
قویدی اوتاغا، موغدوسی نک آروادی اوتاقدان بیر پاچقا پاپیروس
و بیر قوتی کیریت گتوروب قویدی اوستا زینالک قاباغینا.
موغدوسی اوغلی ایله حیه طدن بیر نیچه بیوک وکیچیک تاختا
گتوروب قویدی اوتاغا. اوستا زینالک بو یورماغینا گوره موغدوسی
اوغلی ایله گیدوب قونشودان بیر نردبان دا آلوب گتیردیلر.

بیر ساعتدن سوگرا حیه طه بیر یوکلی اولاغ گیردی. اوستی
باشی گلهج ایله توزلانمش اولاغچی، اوستانک شاگردی، هره سی
بیر طرفدن یوکک چوواللارینی قوجا قلیوب اولاغک اوستندن
گوتوروب گتیردیلر اوتاغا و گهجه بوشالتدیلار یره، اولاغچی

چوواللارى اولاغڭ اوستينه آتوب حيوانڭ اومباسيندان يير ده گەڭك اُينديروب حيه طدن چيخدى. اوستا زىنال چوبوغى چكوب كولىنى بوشالدى و دوردى آياغا، ياريم ماهوتدان تيكىلمش كوهنه گەيمەسىنى چىخاردوب بوكدى و قويدى يير سمتە و موغدوسىڭ آروادىندان آلەك ايستەدى. آرواد آلەگى گئىرندن سوڭرا قربان اوتوردى اوتاڭ يير كونجىندە و باشلادى گەجى آلەمگە. موغدوسى آقوب، اوستا زىنال ايلە كومكەشوب نردبانڭ يىرىنى دايدايىلار اوتاڭ يير ديوارىنا، اويىرىنى دايدايىلار مەبلەدە كى ديوارا و اوستا زىنال تاختالارڭ يير اوزونىنى و محكمى گوتوروب قويدى نردبانلارڭ اوجا پىللەلرىڭ اوستينه و چىخوب بالقوندىن يير پاپروس ايلە كىيرىت قوتىسىنى گوتوروب پاپروسىنى ياندىردى، اوزىنى دوتدى موغدوسى آقوبا:

—خوزەين، بو اوتاقلارى ھانسى اوستا تىكوب؟

موغدوسى آقوب جواب ويردى كە، يىلمرم ھانسى اوستا تىكوب؛ چونكە بو اوتاقلارى اونڭ آتاسى تىكدىروب و يىلمىر ھانسى اوستايا تىكدىروب.

اوستا زىنال بوركىنى باشىندان گوتوروب ايچىندىن چىركىلى عرقچىنىنى چىخارتدى، قويدى كىچل باشىنا، بوركىنى قويدى آقوشقانڭ ايچىنە و موغدوسى آقوبدان سوروشدى:

—خوزەين، اوروسىەتەن گلەن اوڭڭ نىچە ياشىندا اولاز؟

موغدوسى آقوب جواب ويردى كە، اوروسىەتەن گلەن اوڭلى

ايگر مى دورت ياشيندادر و اوستا زينالدا ن توقع ايلدى كه، بير
آز عجله ايتسون.

—خوزه يين، هيچ ناراحت اولما، نيه اوره گيني سيخيرسان؟
من ئولى ده اولسام صباح گون اورتايا كيمي قورتارام.
سوگرا اوستا زينال بير. قدر فكرله شوب اوزيني دوتدى
قربانا:

—قربان، بير شى يادىما دوشدى، تيز دور آياغا، دور،
اوتورما، گيت ييزده ساخسى له گن وار، كوپه وار اولازى و
بير پارچ دا گوتور گل.

قربان «ياالله!» دىوب دوردى آياغا و اتكلىرىنك گه جنى
سيلكوب باشماقلاريني گيئدى و ياواش—ياواش اوز قويدى
گيتمگه.

موغدوسى آقوب اوستا زينالا ديدى كه: بو شيلرك جميسى
بورادا وار، داها نه لازم زحمت چكك و وقتى ايتيرمك.
اوستا زينال اول ييلمهدى كه، نه جواب وىرسون و الينده كى
پاىروسى آقوشقانك كونجينه باسوب كيچردوب ديدى:

—خوزه يين، هيچ عيى يوخدر، نه عيى وار، بو ساعت
قربان شيلرى گيره ر، نه عيى وار؟

بو سوزلىرى ديه ندن سوگرا اوستا زينال آقوشقانك ايچينه
اگيلوب باشلادى دقت ايله حيه طه باخماغا و موغدوسيدن
سوروشدى:

—خوزه يين، حيه طه آخار سو وار؟

موغدوسی آقوپ جواب ویردی که: «همان گوروکن آرخڭ سویی همیشه آخیر». اوستا زینال «چوخ عجب» دیوب باشلادی شالینی آچماغا. موغدوسی آقوپ چیخدی گیتدی آروادینڭ یانینا. آروادی بوندان سوروشدی که اوستالار نه ایشده درلر، موغدوسی آقوپ جواب ویردی که، اوستالاردان گوزی سو ایچمیر؛ چونکه «چوخ یاواش ترپه شیرلر».

ساعت یاریمدان سوگرا قربان گلدی. کوپه نی، له گئی، پارچی و بیر لوله یین گتیردی. اوستا زینال باشلادی شالینی آچماغا و قربانا دیدی که، دورماسون، تیز سو گتیرسون و گه ج قاییرسون. قربان چیخدی بالقونا و کوپه نی گوتوروب یئندی حیه طه، آرخدان کوپه نی دولدیروب گتیردی، له گنه سو توکدی و گه جدن اوووجلایوب باشلادی له گنه توکمگه. اوستا زینال آرخالیغنی چیخاروب بوکدی قویدی آقوشقانڭ ایچینه، چیخدی بالقونا، خورجوندان مالانی چیخاردوب گتیردی اوتاغا و «یاعلی!» دیوب نردبان ایله چیخدی تاختانڭ اوستینه. قربان گه جی قاریشدیروب چیخدی نردبانڭ دوردنچی پلله سینه و له گنی تاختانڭ اوستینه قویوب یئندی آشاغی. اوستا زینال «بسم الله!» دیوب، سول الی ایله گه جی گوتوروب قویدی مالانڭ اوستینه و سقغه ووروب باشلادی سوواماغی.

موغدوسی آقوپ گوردی که، ایش باشلاندى، بیر قدر راحت اولدی. حتا آروادی شادلغندان اوستا زینالا چای تکلیف ایتدی. اوستا زینال چای باره سینده راضی لق ایدوب آنجاق توقع

ایلدی که، زحمت چکوب اونا بیر پاپروس ایله بیر کیپریت
ویرسونلر؛ چونکه قربانک آللری گه جلی ایدی. موغدوسی آقوب
پاپروسی و کیپریتی اوزاتدی اوستا زینالا، اوستا پاپروس
داماغینا سالوب باشلادی ایشینی و دیدی:

—خوزه یین، اوغلک نیچه ایل درس اوخیوب؟

موغدوسی جواب ویردی که، «اون دورت ایل اوخیوب».

—ماشاء الله، ماشاء الله ایله ده خوزه یین گرک چوخ کتاب

اوخومش اولا؟

— نه سوز، چوخ اوخیوب.

— ماشاء الله، ماشاء الله. ایله ده، خوزه یین، اگرک خطی ده

یاخشی اولا.

موغدوسی آقوب سوروشدی:

— نیچه خطی؟

— یعنی یازماغی، قلمی.

— سوز یوخ، یاخشیدر.

اوستا زینال، مالانی قویدی تاختانک اوستینه و کیچمش

پاپروسینی یان دیروب چومبلدی تاختانک اوستینده و باشلادی:

—خوزه یین، نه قدر یاخشی اولسا من آند ایچه بیلهرم که،

یزیم اوخویانلارک خطی کیمی اولا ییلمز. آند اولسون هر

ایکیمیزی یارادانا، وطنده منیم قارداشیمک بیر اوغلی وار،

اولور ۱۳، ۱۴ یاشندا. یعنی دینه سن چوخ دا درس اوخیوب،

خیر، اول—آخیر یتدی—سکر ایل مسجده گیدوب گلستانک

آنجاڭ ايكنجى بايىنا كىمى متنى اوخويوب، اما دى گل خطنه،
الله باغشلاسون، الله ئوز جلالى خاطرینه سنڭ ده اولاديكنڭ
داغنى سە گوسترمەسون يازيقسان.

موغدوسى آقوپ دىنمەدى كە، اوستا زىنال صحبتى مختصر
ايتسون ايشىنە مشغول اولسون.

قربان يىلدى كە، لە گندە كى گەج قورويوب ضايع اولوب،
نردبانا قالخوب لە گەنى ئىنديروب باشلادى گەجى قاشيىوب يره.
توكمگە و تازە گەج قايرروب قالخدى نردبانا. اوستا زىنال
پاپروسڭ باشىنى گەجە باسوب جىزىلتى ايله كيچىرتدى و باشلادى
سوواماغى و بو صحبتى:

— خوزەين، نىە سىزڭ پادشاهڭز يوخدر؟

موغدوسى آقوپ جواب ويرمەدى و اوتاقدان چىخدى. يارىم
ساعتدن سوڭرا موغدوسى آقوپ اوستالارڭ يانىنا گلوب گوردى
كە، اوستا زىنال يىئوب آشاغى. قربان پارچ ايله ئسو توکور،
اوستا اللرىنى يويور لە گنڭ ايچىنە. موغدوسى اوستا زىنالدان
سوروشدى كە، نىە بس ايشلەمىر، اوستا جواب ويردى كە، گون
اورتا نمازىنڭ وقتى كيچىر، بو ساعت گىدوب نماز قىلوب
گلوب ايشلەيەجك.

ساعت يارىمدان سوڭرا اوستا زىنال چىخدى تاختانڭ اوستىنە
و قربان باشلادى گەج قايرماغى. موغدوسى گوردى كە،
اوستالار ايشلەمگى باشلادىلار، بونلارڭ يانىنا گلەيوب اوتوردى
قاباق اوتاقدان كە، بلكە اوستا زىنال صحبتە مشغول اولمايوب

شیرین ایشلەسون. موغدوسی غزیتەنڭ ورنقى گوتوروب دىمىر يولڭ بو طرفە حرکت ایتىمگىنڭ حسابى ئوگرەنیردى كە، گورسون اوغلى ھانسی قطار ایلە چىخا يىلر و وطنە نە وقت گلە يىلر.

—قربان، گەج قايرىر... اوستا زىنالڭ يىلە سسى گلدی. موغدوسی يىلە حساب ایدیردى: دىمىر يول قطارى تيفلىسدن اگر صبح ساعت بشدە چىخمش اولسا، آخشام يتيشر «آلمالى» منزلىنە.

—قربان، تقيلىڭ كيمەدر؟..—اوستا زىنالڭ سسى گلدی.

قرباندىن جواب چىخمادى. موغدوسی حساب ایدیر: صباح آخشام دىمىر يول قطارى يتيشر «قورتلار» منزلىنە، بو حساب ایلە صباح يوخ، يىرىگون صبح ساعت دوققوزدا گلن ماشين ایلە گوزلەمك اولار.

اوستا زىنال يىلە صحبت ایدیردى. سىزڭ ولايتڭ مسلمانلارى اگر مسلمانا بير توك قدر اوخشييرلارسا منيم آتامانغا لغت. گوريرسن: سىزڭ او بى ناموس آغا صادق؟ كيچن ھفتە اولاردا ايشلەيىردىم. ملعونڭ دولتى حددن آشوب. دىيرم آغا صادق قارداش، بو دولتى ندىن ئوتىرى جمع ايدوبسن؟ نىە بير كرېلا زيارىتىنە گىتمىرسن؟ حياسىز اوغلى حياسىز اون ايكي امامە آند ايچير كە، ممكن ايلە يىلمىرم. نىە ممكن ايلە يىلمىرسن، آي لوندى؟ نىە بس عمارت قايرتديرماغي ممكن ايليرسن؟ نىە بس آت ساخلاماغي، ماھوت چوخا گيمەگى، اوچ آرواد آلماغى

ممکن ایلیرسن؟ داها سنڭ ارمنیدن نه یڭ آرتقدر؟ غرض،
قربان، سیزڭ ولایتڭ مسلمانلاری چوخ بیغیرتدرلر. گهچ ویرا..
قربان پللهلری چیخا—چیخا باشلادی:

—اوستا، الله آتاڭا رحمت ایله سون. آغا صادقڭ هیچ
تقصیری یوخدر، آغا صادق نه ایلسون؟ امام ئوزی گرک آدمی
ایستیه. اگر امام ایسته مهسه نه جور زیارته گیتمک اولار؟
اوستا زینال حرصلی کیمی اوجادان سویله دی:

—آکشی، گیت ایشگه سن الله، احمق—احمق دانشما. نیجه
گرک امام ایستیه؟ اگر آدامدا امام محیتی اولماسا، داها امامڭ
نه ویجینه گلوب او جور ملعونی ایسته سون؟ امامه چوخ لازمدر
که، آغا صادق کیمی احمقلر اونڭ زیارتینه گیتدی یا یوخ؟
قربان گهچ له گنینی قالخیزا—قالخیزا باشلادی:

—اوستا، هر نه دییرسن دی، اما امام آدمی ایسته مه نیجه
زیارته گیتمک اولماز.

اوستا زینال آجیقلی باخدی قربانڭ اوزینه، تاختانڭ اوستینده
چومبه لوب باشلادی پاپروسینی یاندرماغی و آل—قولینی آتا—آتا
دیدى:

—باخ، منی گوریرسن بیر کاسب بنه لرک بریه م، بیر مالا
و بیر خورجوندان سواى ئوزگه بیر مال دولتم یوخدر؛ چونکه
اولدن من دنیا مالی فکرینده اولما می شام؛ چونکه دنیا مالی دنیا دا
قالاجاق، الله تعالی ئوزی قرآن مجیدینده بویوروب: «جهان ای
برادر، نماند به کس...» الله سنڭ ده ئولنلرگه رحمت ایله سون،

رحمتلك آتام زنگانلى، حاجى حيدر، زنگاندا معتبر آداملارڭ
 يىرى ايدى وئوزينه گوره ياخشى دولت قازانمىدى. ايله كه، آتام
 وفات ايتدى—اوندا من اون ايكي ياشيندا ايديم. منى ايسته ديلر
 ائولندىرسونلر. هامودان آرتق بو فكرده عموم كر بلاى غلامعلى
 ايدى كه قىزىنى وىرسون منه. قىزى دا هله يىر آز اوشاق ايدى.
 گل له گنى گوتور گه ج قاير... قىزى اولاردى آلتى، يدى
 ياشيندا؛ من ديديم كه اگر منى دار آغاجيندان آسساڭردا
 چهارده معصومى زيارت ايتمه ينجه ائولنمەنم؛ چونكه قىزدا هله يىر
 آز اوشاق ايدى. هر چند عمومك زيارته گيتمە گيمە يىر سوزى
 يوخ ايدى، اما من گوردیم كه عمومك خواهشى اول منى
 ائولندىرمك، سوڭرا زيارته يوللاماقدىر. ديديم واللہى و باللہى
 ايسته يىرسڭز منى ئولديرڭ، ايسته يىرسڭز آج قويڭ، آنجاق
 گيده جگم.

موغدوسى آقوپ گيردى ايچرى و گوردى كه اوستا زينال
 تاختانڭ اوستينده چومبەلوب صحبت ايدىر. موغدوسى قاشقباقلى
 باشىنى قالخىزدى اوستا زينالا طرف و هر ايكي آلنى يوخارى
 دوتوب ديدى:

— آى اوستا زينال سن الله، ايشڭە مشغول اول، بلكه صباح
 آخشاما كيمى قورتاراسان؛ يوخسا صباح قورتارماسان، گرڭ
 ايشى يارىمچىق قوياق، چونكه يىرسى گون تيزدن قوناقلار
 گله جك.

اوستا زینال دوردی آیاغا و مالانی گوتوروب الینی ووردی
برکیمش گهجه و قربانا دیدی:
— قربان گهج قاییر. — و سوگرا اوزینی چونده ردی موغدوسی.
آقویا:

— آخ خوزه یین، آخی من باشیما نه داش سالیم؟ بو جور
احمقلر آدمی ده لی دیوانه ایلیر. قویورلارکه، آدام باشینی
سالوب آشاغی، ایشینه مشغول اولسون؟
موغدوسی آقوپ قاش قاباقلی اوزینی دوتدی اوستا زینالا:
— آی رحمتک اوغلانلاری، آخی سیز بورایا ایشله مگه
گلیسکیز، یا دعوایا؟ بس سیز دعوا ایلیمه جگسکیز ایشی کیم
گوره جک؟

اوستا زینال موغدوسییه طرف چونوب الینده کی مالانی ایکی
دفعه ئوز دوشینه ووروب دیدی:

— ایشی من گوره جگم، من، اورده گگی نیه سیخیرسان،
خوزه یین؟ جانک ساغ اولسون، بو نه ایشدی که، من صباحا
قورتارا بیلیم؟ من ئولمه میشم که، سنک ایشک یاریمچیق
قالسون. اگر من سنک ایشگی صباح قورتارماسام، من سندن
بیر قپیک ده ایسته میرم.

— یاخشی، اوستا زینال، دوتاق که سن مندن بیر قپیک ده
ایسته مه دک، بس منیم خیریم نه دی که، ایش یاریمچیق قالسون و
قوناقلار گلوب آیوی بو شکله گورسونلر؟

— هیچ اورده گگی سیخما، خوزه یین. الله کریمدی، امیدگی

بیر آلهها باغلاکه، یری--گوگی یوخ یردن خلق ایلیوب؛
اوره گئی نیه سیخیرسان؟ اگر اللهک التفاتی اولسا، بیله ایش
اولماسون که، اون بیله ایش اولسون، بیر دقیقهده قورتارام،
اگر اولماسا، داها منیم گناهم نه دی... قربان گلهج ویر.

آخشاما بیر ساعت قالیردی، اوستالار، اللرینی یویوب ایشدن
چیخدیلار. سققل آلتی حصه دن آنجاق بیر حصه سی قایریلمشدی.
اوستالار گیدنده موغدوسی آقوپ آنجاق بونی توقع ایله دی که،
سحر ایشه تیز گلسونلر.

اوستا زینالک موغدوسییه ویردیگی جواب بو اولدی:

—اوره گئی سیخما، خوزه یین، الله کریمدی.

صبح تازه ایشیقلا نیردی. اوستا زینال و قربان اوز قویمشیدیلار
موغدوسی آقوپک آوینه گیدوب ایشله مگه و اوستا زینال شاگردینه
بو سوزلری دیردی:

—قربان، من قصدا سنی بو تیزلکه چاغیردیم. قارداش، بیر آز
تیز گیده، او کشینک ایشینی قورتاراق؛ چونکه ایشدی، اگر
قورتارماساق خجالتک چکه ریک. اولا بودر که، کشینک اوغلی
گلیر، قوناغی—زادی اولاجاق، ایکنجی بودر که، آخی سوز
ویرمشیک. کشی اودر که، ویردیگی سوزه عمل ایله سون و بیرده
حاجی رسول دان دا عیدر، او کشی ده ولایتده ئوزینه گوره بیر
آدامدی.

قربان بیر سوز سویله مه دی و بیر قدر کیچندن سوگرا

سوروشدی:

— یاخشی، اوستا، ایندی سن بو ایشی پودراتا گوتورمیسن
که، بو گون آخشاما کیمی قورتاراسان، ایندی بيله دوتاق که،
قورتارمادک، بس نیجه اولاجاق؟ پولدان یانا ارمنی ییزی
اینجیتمیه؟

— آی کشی، سن حضرت عباس، بوش—بوش دانشما، ايله
سوز دانشیرسان که، پیشمش تو یوغک گولمه گلی گلیر. کشی،
نیجه قورتارماسان؟ او نه ایشدی که، قورتارمیام؟
— آخی، آی اوستا من دیمیرم که، قورتارمیاجاقسان، آنجاق
دیرم که، ایشدی، قورتارماسان...

— آکشی، سن امام حسین ئوزگی دستگاها قویما.
اوستالار یتشدیلر موغدوسی آقوپک آیوبنه و یاریم ساعتدن
سوگرا اوستا زینال چیخدی تاختانک اوستینه. قربان باشلادی
گهج قاییرماغی و صحبتی.

— اوستا، یزیم خوزه یین یاخشی آداما اوخشاییر.
اوستا زینال گهجی له گندن ساغ اليله گوتوروب جواب
ویردی:

— یاخشی آدام اولماغینا یاخشی آدامدی، الله دینه گتیرسون؛
اما نه فایدا.

— اوستا، من بیر شیئه مات قالیرام، یاخشی ارمنیلر بو آشکار
لیقدا زادی گورمیرلر؟ بونلار نیه بس دونوب موسورمان اولمیرلار؟
اوستا زینال گهجی مالا ايله سقفه ووروب دیدی:

— قربان، بو ایشلر هاموسی سردر. بونلاری هیچ باشا

دوشمك اولماز. بولار هاموسى الله يانيندادر؛ چونكه ييله فرض ايله، ارمينلرگ هاموسى چونوب مسلمان اولدى، اوندا جهنمى الله كيمنن ئوترى خلق ايدوب و كيمى اورا گوندوره جك. بو ايشلرگ هاموسينگ بير سببى وار؛ يوخسا ارمينلر چوخ ياخشى بيليركه، بيزيم مذهبمز اولارينكىندان ياخشيدر. خدای عذوجل... — اوستا، سوزگى ده كسيرم، هله ديهككه، موسورمان اولماسونلار، من بيليرم بونلار هله نيجه دونوز ائيندن ايگرنميرلر. اوستا زينال مالانى قويدى تاختانگ اوستينه؛ چوبوغى گوتوروب باشلادى دولديرماغا و آلچاق سسله ديدى:

— من دييرم كه، ارمينلر ئوزلرى ده گوروبلر كه، دونوز ائينده بير لذت يوخدى؛ اما بويونلارينا دوشوب، تا آل چكه بيلميرلر. نه ايله سونلر يازيقلار؟ آدامگ آدام خوره گى اولار، حيوانگ دا حيوان خوره گى و بيرده بونلار هاموسى اللهداندى، گل له گه نى گوتور كه ج قاير!

قربان چيخدى نردبانا و باشلادى:

— بلى، قيل كورپيدن كيچنده دى تماشا!..

اوستا زينال چوبوغىنى توستوله دوب باشلادى:

— قربان بيليرسن نه وار؟ ايشگ اصلى حق يولى تانماقدادر، انسان كه، حق يولى تاپدى. انسان كه، خدای تعالى نك...

موغدوسى آقوب ايچرى گيوب دينمز—سويله مز باخدى اوستا زينالگ اوزينه، اوستا زينال اوزىنى موغدوسيه دوتوب سوروشدى:

— آی خوزه‌یین، سنی آند ویریرم اینجیله، بیر منه دی گوروم، او زهرماردا نه لذت گوروبسگزرکه، بیرسگزر؟
موغدوسی آقوپ حرصه‌نوب ایکی الینی یوخاری قالدیزوب قایمدان دیدی:

— آی کشی، بیر منه دی گوروم، سن بورا ملالیغا که گلمه‌میسن؟

— خوزه‌یین، قاداڭ آلیم، تا نیه حرصه‌نیرسن، بیر سوزدی آغزیم گلدی، سوروشدیم. قربان گه‌ج قاییر!
موغدوسی دینمه‌دی. اوستا زینال چوبوغی تاختانڭ اوسته قویوب گوتوردی مالانی و باشلادی ایشله‌مگی.

موغدوسی اول ایستدی که، ایشی یاریمچیلیق قویوب اوستالارڭ حسابنی کسوب، رد ایتسون؛ اما آروادی راضی اولمادی و دیدی که: «داها بوندان سوڭرا هارادان ئوزگه اوستا تاپیلوب سققی آخشاما کیمی قورتارا بیله‌جک. داها ایشی ناتمام قویماق اولماز؛ یا لازم ایدی تعمیره هیچ باشلاماق؛ ایندی. که، باشلانوب قورتارماق لازمدر».

أر و آرواد مصلحتی بویره قویدیلار که، موغدوسی آقوپ گیدوب حاجی رسولا احوالاتی سویله‌سون که، حاجی رسول یا ئوزی گلسون و یا بیر آدم گوندرسون اوستا زینالڭ یانینا تاکید ایتسون که، شرط اولونان حقندن بیر مناتدا آرتق آلوب اوستا زینال آخشاما کیمی البته ایشینی تمام ایتسون. موغدوسی آقوپ گیتدی حاجی رسولڭ یانینا و درد—دیلینی اونا سویله‌دی. حاجی

رسول ظاهرا اوستا زىنالڭ رفتار يندان نهايت درجه ده ناراضى قالوب اوغلىنا ديدى كه، دورمايوب گيتسون و فلان—فلان شده يه ديسون كه: «اگر بو گون آخشاما كيمى ايشينى تمام ايتمه سه، نه اونڭ حقى يتيشه جك و نه ده داها بوندان سوڭرا اونى بير ئوزگه سينه تعريف ايدە جك». حاجى نڭ اوغلى ياريم ساعتدن سوڭرا قايدوب گلدى و جواب گيتردى كه، اوستا زىنال آتاسينڭ قبرينه آند ايچوب دبير كه، حاجى آغا هيچ اورە گينى سيخماسون، اگر اللهڭ التفاتى اولسا، بو گون آخشاما كيمى سقى تمام ايدە جك و اگر ايتمه سه بير قپك ده حق ايتمه يه جك. موغدوسى آقوب بوسوزلرڭ قاباغيندا داها بير سوز سويلە مەدى و باشينى آشاغى آگوب ايستەدى دكاندان چيخوب گيده. حاجى رسول موغدوسينى چاغىروب اونا بو سوزلرى ديدى:

— هارا گيديرسن، موغدوسى كيروه؟ گل بير آز صحت ايله گوره ك نه وار، نه يوخ؟ دعوادان—زاددان نه دانشىرلار.

موغدوسى دكانڭ قابوسيندا دوروب، بير جواب ويرمەدى و ساعتى چيخاردوب جيبينه قويوب ديدى:

— حاجى، گرڭ گيدهم بازارا، بير آز ايشيم وار. آيوە دە گرڭ گيدهم گوروام اوستالار نه قايرىرلار.

— آى كشى سن مذهبڭ، بوشلا قويسون، گيتسون. ايلهدى موغدوسى كيروه؟ گورونير كه، منيم سوزلريمى ظرافت حساب ايليورسن. من كه اوستا زىنالا سفارش ايلهديم؛ او كه، منه سوز

ویردی ایله بیلمز سوزینه عمل اینهمه سون. لاپ آرخابن اول و گل اوتور، بیر آز صحبت ایله.

—دوغروسی حاجی، منیم اوستالاردان گوزیم سو ایچمیر، قورخورام ایشی یاریمچیلیق قویالار.

—آی موغدوسی، سن دینک بوش—بوش دانشما، گل اوتور، گوره.

حاجی رسولک اوغلی موغدوسی آقوپا بیر ستول تکلیف ایتدی، موغدوسی اوتوردی و حاجی رسول اگنه باشلادی آند ایچوب موغدوسینی ایناندرماغا که، اوستا زینال سوزینک اوستینده محکم آدامدر، اوستا زینالی او چوخذان تانییر که، اوستا زینال مؤمندر، الله بنده سیدر، غیرتلیدر، صادقدر، ایش گورندر، زیره کدر، عقللیدر، آرتق درجهده وفالیدر و ایندییه کیمی بیر دفعهده نمازینی قضایه قویما یوبدر.

اوستا زینال همان وقت قربان ایله ییله صحبت ایدیردی:

—قربان، گوریرسن بو ارمنی ملتتی. ایستیرسن یوز مین دفعه اماما، پیغمبره آند ایچ، قسم ایله، هیچ وقت سنک سوزگه اینانمیا جاق. دی که، آی کافر اوغلی اکافر، بورادا نه بیر او قدر ایش وار که، سن منیم سوزیمه اینانمایوب، حاجی رسولی التماسچی سالمیسان. گل له گه نی گوتور، گه ج. قاییر!

قربان نردبانی قالخا—قالخا باشلادی:

—اوستا، بیرسی که اللهی داندی، لامذهب اولدی، هیچ بیر شیئه قائللیگی اولمادی، چتین دی اونی ایناندرماق.

قربان كوپەنى گوتوردى كە، لەگنە سو تو كۈب گەج
قايرسون و گوردى كە كۈپەنن سۈيى قورتاروب و بىر آز دقت
ايدندن سوڭرا گوردى كە، سو آخوب تو كۈلوب ىرە. كۈپەنڭ
او طرفىنە بو طرفىنە دقت ايله باخوب گوردى: كۈپە بىر طرفدن
چاتلايوب. قربان اوزىنى اوستا زىنالا دوتوب سوروشدى:

— اوستا، كۈپەڭز ايرەلەيدىن چاتداق ايدى، يا تىزلكدە
سىنوب؟

اوستا زىنال جواب وىردى:

— يوخ، يىزىم كۈپە سىنىق دگل، يوخسا سن سىندىرمىسان؟
اوستا زىنال باشلادى آشاغى آينمەگى و كۈپەنى الينە گوتوروب
اوزىنى دوتدى قربانا:

— قربان، بو كۈپە يىزىم دگل، يىزىمكى كۈهنەدى و بىر
آز بوندان يىكەدى.

قربان بىر آز فكر ايدوب چىخدى بالقونا و اليندە بىر كۈپە
گتىردى. اوستا زىنال همان كۈپەنى قربانڭ اليندن آلوب مات—
مات باخدى قربانڭ اوزىنە و درين آه چكوب ديدى:
— قربان، الله سەنە لعنت ايله سون!

بو سوزلىرى دىيوب، اوستا زىنال گنە مات—مات باخدى
قربانڭ اوزىنە، قربان داھا يىلە دىنمىز—سۈيەمز باخىردى اوستا
زىنالڭ اوزىنە.

اوستا زىنال بىر آه چكوب ديدى:

— قربان الله سەنە لعنت ايله سون. ارمنىڭ كۈپەسىندە سو

گتيروب گەج قايرىدۇڭ و دىنا عالمى مونداز ايله دىڭ، الله سنه
لغنت ايله سون!

قربان دىنمە يوب مات—مات باخىردى اوستا زىنالڭ اوزىنە،
اوستا زىنال اوزىنى تورشودوب ايكى دفعە توفوردى يره، يير
دفعە قربانڭ اوزىنە و حىيەتە چىخوب گيتدى اوتوردى آرخين
كنارىندا و باشلادى اللرىنى يوماغى و سوڭرا اوتاغا گلوب
قربانا ديدى كە شىلرى يغىشديرسون و آقوشقانڭ ايچىندىن
پالتارىنى گوتوروب گنە قربانڭ اوزىنە يير دفعە توفوردى و اوز
قويدى چىخوب گىتمگە. قربان دا كور—پشيمان باشىنى سالوب
آشاغى و خورجونى گوتوروب دوشدى اوستانڭ دالىنا. موغدوسىنىڭ
آروادى ايله يىلدى كە، اوستالار چورە گە چىخىرلار.

همان دقيقە حاجى رسول دكاندا موغدوسى ايله صحبت
ايدىردى و موغدوسىنى اينانديرىردى كە، اوستا زىنالى او
چوخدان تانيىر كە، اوستا زىنال مؤمندىر، الله بىندە سىدىر، غىرتلىدىر،
نهایت درجەدە وفالىدىر و ايندىيە كىمى يير دفعەدە نمازىنى قضايە
قويمايوب.

بو گون آخشاما كىمى موغدوسى آقوپ، آروادى و كىچىك
اوغلى اوتاقدان نردبانلارى، تاختالارى و گەجى ايشىگە داشىيوب
اوتاغى تىمىزلەمگە مشغول اولدىلار. موغدوسى ھردىن يارىمچىق
سقىقە باخوب اوستا زىنالى ياد ايدىردى.

بو گون آخشاما كىمى اوستا زىنالڭ آروادى آرنيڭ
پالتارلارىنى يويوب قوروتماغا مشغول اولدى، اوستا زىنال

چیپلاق اوتورمشدی آیوینده و گوزله ییردی که، پائتارلاری
قورویاندان سوگرا گیتسون حمامه و تمیزلنسون.
صبح ساعت دو ققوزدا دمیر یول ایله موغدوسی آقوپک اوغلی
گلدی وطنه.

ایول ۱۹۰۵ ایل، تیفلیس.

نگرانچیلق

تيفلیسده اسلامیه مهمانخانه سینک اوچنجی نومره سینه ایکی نفر مسافر دوشمشدی. ایکسی ده 'نخچوانلی ایدی: بیرری بزاز مشهدی حیدر ایدی، بیرری ده آياق اوسته آلیش—ویریش ایلین مشهدی غلام حسین ایدی.

همان گون مهمانخانه یه بیر نفرده گلدی دوشدی، بودا شیروانلی مشهدی محمد باغیر ایدی که، ئوزگه نومره لرده یر اولمادیغیندان قاباقکی مشهدیلرک راضیلغی ایله همین اوچنجی نومره یه بیر قراوات قویدیردی، بونلارا یولداش اولدی.

آوروپا دعواسینک سیندن شهر باس هاباس ایدی و مهمانخانه لرده آدام الیندن یر تاپیلیردی، او سبیدن دخی گنیشلک و آسوده لك آختارماغا مجال اولمیردی و عرض ایلدیگمز کیمی داریشلغا هامو دؤزیردی. باهالق دا که ئوز قاعده سیله.

اوچنجی مسافر مشهدی محمد باغیر اصلا معارفپرور بیر شخص ایدی و تيفلیسده خیلی تانشلاری وار ایدی. همان آخشام بونک گوروشینه مسلمان معارفپرورلریندن ایکی نفر جوان گلدی: بیرری غزت مخبری میرزه رضا تبریزلی، ئوزی ده خیلی معلوماتلی و

غيرتلى بىر جوان ايكنجىسى شاعر و اديب حسن بك گنجعلي،
روس رئيسى اوخومش و مسلمانجا دا ئوزينه گوره تحصيل تاپمىش
بىر وجود.

اوچنجى نومره يە بىر سماور ايستەدىلر و بو بش نقر آغا بىر
آز وقتدە بىر—بىرينە دخىدە مەربان اولوب باشلادىلار شىرىن
صحبتي. يارىم ساعت كيچمەمشدى كە، نخچوانلىلار ك گوروشينه
اوچنجى بىر نقرده داخل اولدى كە، بودا معلم ميرزە محمد قلى
ايدى. آغالار مشغول اولدىلار صحبتە و چاى ايچمگە. ميرزە
محمد قلى چايىنا قند سالوب اوزىنى دوتدى همشەرلىلرينە و ديدى:
«مشهدى غلام حسين، من آيودن چوخ نگرانم، بىر هفته اولار
كە نخچواندان داداشم يازمىشدى كە، بىزىم صادق ناخوشدى،
بيچارە اوشاق آيله اوشاقلغندان سيسقادى، اما او جوركە، كاغذا
يازىلمىشدى من دوغروسى قورخديم. اول كاغذ يازديم و سوگرا
تاب گتىرمەديم بىر تلغرافدا ووردوم. ايندى نە كاغذا جواب وار
نە تلغراف، اودر كە سىز ك گلمە گكزى ايشيدوب ئوزىمى يئتىردىم
بورا كە، بلكە ديدىم سىز يىلەسكز. اولايىلر كە بىزىم جعفرى
بازاردا—زاددا گورمىش اولاسكز، يا بلكە بىزىم آيودن بىر شى
ايشىتمىش اولاسكز. غرض كە چوخ نگرانم. مشهدى غلام حسين
و مشهدى حيدر جواب ويردىلر كە، صادق كىفسز اولماغىنى
نخچواندان نە ايشيدوبلر، نە دە جعفرى بازاردا اگوروبلر، و هر
ايكىسى حىفسلندىلر كە، بو ايشدن خبرلىر يوخدر. آغالار همين
صحبندە ايدىلر كە، اوتاغ ك قاپوسى ياواشجا آچىلدى و گنە

ئورتىلدى. نومۇردە دەھىت ايدىنلار ئىرى يا بىلەكە ايكىسى قاپونىڭ
 بو جور آچىلوب ئورتىلمەگىنە دقت اىلەدى، اما قالان قوناقلار
 بونى يىلمەدىلر و يىر ايكى نقر دە گوردىسە دە بونا اهمىت
 وىرمەدى. قاپونى ياواش آچوب ئورتىن پولىس مامورى ايدى،
 پالتارىنى دەگىشوب آرادا جماعت اىچىندە دولانىردى و ئوزىنى
 ايله ساخلايىردى، يىر كس بونىڭ نە ايش صاحىبى اولدىغى
 دويماسون. همىن شىخس يىر ساعت بوندان قاباق كوچەدە
 گزەركن اسلامىە مەمانخانەسىنە جمە اولان مسلمانلار دقت
 سالوب شىكەلمەشدى، بونلار ايشسىز دگلر و اوچىنجى
 نومۇرىە يىغىشماقلارىندا يقىن، يىر پاليتىقا و ياملى صىبتلر
 و تدىرلىرى وار و البتە، يىر پارا جوانلار اولايىلر،
 بعضى مسئلەلرلە مشغول اولسونلار. حكومت مامورى قاپونى يىر
 آز آچوب هرچند آغالارى گوردى، اما سوز يوخ، يىلمەدى،
 هارادان و نە دانشىرلار و دالاندا آرتق دايانماغى دا لازىمسز
 گوردى، چونكە مەمانخانە صاحىبى و قوللوقچىلارى دىيە يىلردىلر
 كە، «سن كىمسىن و نە اىستەيىرسىن». بو سىبدىن مامور ياواش—
 ياواش ائندى كوچەيە.

اوچىنجى نومۇردە آغالار نىخچوانلى مىرزە محمد قلىنىڭ
 نگرانچىلغىنا تاسف ايتدىلر. چونكە گوردىلر، بو يىچارە
 حقىقتە ايله چوخ نگراندر، شىروانلى مشەدى محمد باغىر اىكنىجى
 استكاننى چكدى قاباغىنا و اوزىنى مىرزە محمد قلى يا دوتوب
 دىدى: مىرزە مىن ائندى يىلم كە سن نە چكىرسىن، چونكە مىنىم دە

باشیما گلوب، دوغرودان بو نگرانچیلق یامان شیدر، الله هیچ کسه گوسترمه سون. بیلدیر، یعنی ییله تخمیناً یدی، سکر آی اولار، یای فصلی ایدی، اوشاقلاری گوندرمشدیم کنده، ئوزیم ده شهرده ایدیم، هوا ده نه قدر دیسون ایستی ایدی. آخشام اوتورمشدیم، چای ایچیردیک، ادیب «حضمی» ده ییزده ایدی، قاپو آچیلدی نوکریمز قاسم گیردی ایچری. من دیک آتیلدیم: قاسم نه خبر؟ قاسم جواب ویردی که: «آغا، خانم دیردی تیز گلسون کنده»، «نیه، نه اولوب، دوغروسینی دی گوروم، اوشاق آزارلامیوبکه؟» «خیر—خیر، والله آی آغا بیر کس آزارلامیوب، اما بالاجا اوغلان گیجه سحره کیمی یاتمایوب، ایله هی آغلابوب بلمه دیم سانجیلانوب یا نه دی، خانم منی گوندردی که، هاردا اولسان، دورمیوب تشریف گیره سن کنده». دیدیم: «قاسم، یقین که بیر زاد وار، مندن گیزله دیرسن، دوغروسینی دی گوروم، بلکه مندن گیزله دیرسن، بلکه اوشاغک باشینا بیر ایش گلوب». دخی بوندان آرتق نوکر منه بیر سوز دیمه دی. اما ایندی آخر انسانک عقلی وار، من ئوز—ئوزیمه فکر ایله دیم که، دوغریدان اگر بیر قورخولی مطلب، بیر بدبخت لک اولماسا، دخی عورت منی بورادان کنده چاغیرماز، ئوزیم ده که، بیر هفته یوخدر که، کئددن گلمیشم. خلاصه ها فکرله شیرم، بیر یانا چیخاردا ییلمیرم. دوردوم فایطون دوتدیم، قاسیمی دا گوتوردیم، دوشدیک یولا. یولدا هوا قارالنقلادی. ایندی گل که، فکریمه مین جور شیلر گلیر: گاه دیرم، یقین که اوشاغک باشینا

بیر ایش گلوب، گاه دیردیم آناسی بلکه آزارلیوب، بلکه نوکر
 مندن گیزله بیر، خلاصه، کنده یتیشه نه کیمی منیمکی منه ده گیب،
 لاپ ئولوب گیتیمیشم. دخی منده جان قالمایوب. آخیردا یتیشدیم
 که، نه وار، نه وار، اوشاق آخشانمان بیر آز سانجیلانمش ایمیش،
 آخیردا بیر چای قاشیغی یاغ ویروب لر یاخشی اولوب. خلاصه بو
 نگرانچیلیق پیس شیدر.

مشهدی محمد باغیر سوزینی قورتاران کیمی اوتورانلار بیر
 سس ایله دیدیلر: بلی، نگرانچیلیق دان دنیادا پیس شی یوخذر.
 شاعر و ادیب حسن بك گنجه لی دوردی آیاغا بوش استکانینا
 ایکی تیکه قند سالدی و باشلادی ئوزی چای توکمگه و توکه—
 توکه دیدی:

— سن هله اونی دیرسن، مشهدی، اما او نگرانچیلغی که،
 من چکمیشم، الله هیچ کسك باشینا گتیرمه سون. اوچ ایل یا
 بلکه دورت ایل دی، یاخشی یادیمدا دگل، ییزیم بخشعلی بك
 گیدردی گنجیه؛ آپاردیم واغزالا، ییله تی آلدیم و یولا سالدیم
 گیتدی. او گونك صباحیسی تیغلیسه خبر گلدی که، دمیر یولدا
 بیر ماشین اوچوب داغیلوب و مینیکلردن بیر نیچه نفری شکست
 اولوب و نیچه سی ده ئولوب. من بونی ایشیتجك دوغروسی دخی
 ئولوب گیتدیم. هرچند هانسی ماشینك اوچماغی معلوم دگلدی،
 اما دییه سن ایله منه یقین اولمشدی که، داغیلان بخشعلی بك
 مینه ن ماشیندر. گوتوروب گنجیه داداشیما تلغراف ایلدیم. الله
 راست سالدی که، خبر ایله همان گونده گندی: بخشعلی بك

ئۆزى جواب وىرمىشى كە، «نگران اولما سلامت گلوب
يتىشىمىم گىنجەيە». دخى سوگرا هيچ معلوم اولمادى كە اوچان
ماشين هانسى ايمش. باكيە گيدن ايمش، يا باطوما گيدن
ايمش. غرض كە، هر كس نه ديري ديسون، دنيدا بو نگرانچيلقدان
پيس شى يوخدر.

بو حينده نومره نك قاپوسى گنه بير قدر آچيلدى و گنه
ئورتيلدى و لاكن اوتاقداكلار اعتنا ايله مەدىلر.
گنه آغالاردان بير نيچەسى ديدى: «بلى، نگرانچىلىق پيس
شيدر».

نخچوانلى مشەدى حيدر پاپروسيىنى سالىدى آياغينك آلتينا و
باشلادى بو جور صحبتى: «حسن بك، سن هله ياخشى
قورتاروبسان، هله الله راست سالوب كە، سنك نگرانچيلغك اير
گون چكوب، اما او نيچەدر كە، بير هفته نگرانچيلقدان نه يوخى
يوخولاياسان، نه ييوب ايچمگە اشتهاك اوللا. من كيچن نوروز
بايرامندان بير هفته سوگرا گيتمشديم ايروانا، ئوزيم ده حاجى
معصوم عمومك اوغلى مشەدى سليم گيله دوشمشديم، چونكه مرحوم
حاجى معصوم مرحوم عموم حاجى نعمت ايله يگانه دوست ايدىلر.
من ايروانا چاتان كيمي حاجى نك خيردا اوغلى مشەدى على اكبر
چيخدى قاباغىما و زور ايله منى آپاردى آيولرينه. لازمى حرمت
و مهربانچىلىق، خلاصه سوزيم اوردا دگل، گيجه ييوب ايچديك
و ياتديق. من ئوزيم دؤغروسى يوخويا هيچ او قدر اينانان دگلم،
اما او گيجه يوخودا گورديم كە، ييزيم مشەدى كاظم وفات

ایدوب. سحر دوردوم آیاغا، هیچکسه بیر سوز دیمه‌دیم. چای ایچوب مشهدی علی اکبر ایله چیخدیم بازارا. بیر ایسته‌دیم واقعه‌مه هیچ معنا ویرمه‌یم، قولاق آسمیام، اما گوردیم که، دخی هیچ بیر ایش دوتا ییلیم. هر نه ایلیرم، یوخوم گلوب دورور قاباغیمدا. گوردیم که، ایش ییله‌در، گوتوردیم نخچوانا بیر «سروشنی» تئیل ووردیم. او گون آخشاما کیمی قراریم لاپ کسیلدی، ییلمه‌دیم که نه قاییریرام. ییدیگم حرام، ایچدیگم حرام، خلاصه بیر طور گیجه‌نی کیچرتدیم، سحر آچیلدی، اما تلغرافدان بیر خبر یوخ. گون اورتایا کیمی ییله‌جه گوزی یولدا قالدیم. نهار وقتی ایدی که، آخر تلغرافچی گیردی ایچری و تئیلی ویردی منه. آچوب اوخودیم. تلغراف آیودن ایدی، آنامک دیلندن یازیلمشدی که، «دورما گل نخچوانا». ایله بونی ییله‌جک لاپ قوردوم. خلاصه، نه باشکزی آغریدیم همان گون یغیشدیم دوشدیم یولا، صباح آخشام یتیشدیم نخچوانا، اما ناانصافلار، دیمه‌گینه مشهدی کاظم دا ساغ سلامت، هامو دا سلامت، آنجاق بیر باغ سودامز وار ایدی، باغی ئوزگه‌سینه ویریرمشر. اگر من ئوزیمی تیز یتیرمه‌سه‌یدیم، باغ آلدن چیخاجاقمش. مختصر ایندی گورک بو نیچه گونی من نه لر چکیمشم. والسلام که، بو نگرانچیلقدان دنیا دا چتین شی یوخ ایمش.

آخشامدان دورت ساعت کیچدی. قوناقلارک اوچی دوردی آیاغا و «خدا حافظ» — «سلامت قال» ایلوب مهمانخانه‌دن چیخوب گیتدیلر و گیده — گیده یول اوزونی گنه ئوز — ئوزلرینه

دیردیلر که «دوغریدان دا نگرانچیلق پیس شیدر»، مهمانخانه ده
قالان مشهدی حیدر، مشهدی غلام حسین و مشهدی محمد باغیر دا
ایسته دیلر سویونوب یاتسونلار و بوتلاردا بیر—ییرینه دیردیلر که،
«دوغریدان دا دنیادا نگرانچیلقدان پیس شی یوخدر».

او که قالدی تغییر لباس اولان مامور، او دا، مهمانخانه نك
هه نده وه رینده چوخ وورنوخدی که، ییلسون آیا بو ملتپرستلر نه
خیال ایله مهمانخانه یه یغیشوبلار و بوتلار گوره سن نه سیاسی
مسئله لر اورتالغا قویوب مذاکره ایلییرلر و نه تدیرلر توکورلر.
اما نه قدر سعی ایله دی، بیر شی باشا دوشه بیلمه دی و باشا دوشه
بیلمه دیگندن نگران قالدی.

حقیقت، دنیادا بو نگرانچیلقدان دا پیس شی یوخدر.

ایکی آر

بو احوالات که، آشاغیدا روایت اولنور، شاید کهنه‌لمش و چینه‌لمش مسئله‌لر قییلندن نظره گلسه، زیرا نکاح و طلاق صحبت‌لری، خاه حکایه‌لرده، خاه مقاله‌لر واسطه‌سیله، ییزیم تورک مطبوعاتیندا دفعه‌لر ایله یازیلوب، اوخونوب و ایشیدیلوبدر.

و لاکن او احوالات که، من اونک باره‌سینده صحبت آچماق ایسته‌یریم، ظن ایدیرم که آز—آز اتفاق دوشسون و بهر حال خیلی مراقلی و ایشتمه‌لیدر، اودرجه‌یه کیمی که، ایندی، اوقتیابر انقلابنک اون ایلیگی‌نک مقابلنده ییله بیر حادثه خارق‌العاده و عقله سیغیشمایان بیر «ناغل» حساب اولونا گرك.

و لاکن—حقیقتدر و بو حقیقتک شاهدی حقیر ئوزیدر. او شهر که بو احوالات اورادا واقع اولوب آراز چایینا یایوق، آذربایجان شهرلرینک ییریدر. و نیجه که دیندار ایران تورپاغنک قونشوسی—بو شهرک اهالیسی ده ایمان اهللریندن بیر ذره قدرینجه گئیری قالان دگیللر: دیمک اولار که، اهاالینک کلیسی الله تعالی تعین ایتدیگی عبادت و ریاضتنده برقرار، نماز یومیه ئوز وقتنده، حتا نافله نمازلاری و سائر سنتی نمازلارینی جا به جا ایدن مقدس بیر جماعتدرلر.

ها ييله رمضان آينىڭ شرايطى تفصيلاتلا يىرينە يىتىرمەك، حج و زيارت شەھدا و ماہ محرم الحرامدا كرىلا مصيبتى لايىقچە ياد ايتىمكە يىرنىجىلگى قازانان مسلماندرلار.

ھەمىن بو دىندار اھالىنىڭ وطنىدە تەقريباً اوقتىابىر ائقالارنىڭ قاباقلارنىدا، يەنى اون—اون ايلى بوندىن قاباق يىر اللە بىندەسى ياشايدى كە، اسمى حاجى رمضان ايدى.

حاجى رمضان «ايدى» دىمكە من اونا اشارە ايتىمكە ايسەيىرم كە، بو بىندە خدا ايندى حال حياتدا دىگل، يىر نىچە ايل بوندىن مەقدەم ايشىتىدىم كە، وفات ايدوبدر.

حاجىنىڭ سەنتى ھامامچىلىق ايدى، يەنى حىدر آغانىڭ ھامامىنى اجارە يە گوتورمىشى، ايلە يادىمدادر كە، ايلەن مەتندە ھەمان اجارە ايتىدىگى ھامامدان آلتى يوز مەنات ساجىنە وىردى و يىر او قەدر دە بلكە ئوزىنە زھمت ھقى قالدى.

چون حاجى رمضان يىزىم قوشومز ايدى، اونىچون دا اونىڭ نە اينىكە ھامام اجارەسىنىڭ تفصيلاتى، بلكە ايو—ايشىكىنىڭ خىردا—پارا ايشلىرى دە كوز قاباغىندا ايدى و من مەھترەم اوخوجولارىمى ايناندىرىرام كە، حاجى رمضان و عورتى شەربانونى چوخ ايستردى. او قەدر ايستردى كە، عورتىڭ يولدا حاجى رمضاننىڭ ايكى دىفعە خلوتجە آغلادىغىنى من گورىشىم.

يىر دىفعە عورتىنە ھىچ يىر شى اوستىندە آجىغى دوتوب طلاق وىرنەن سوگرا... و ايكىنجى دىفعە حاجىنىڭ آغلاماغىنى او وقت گوردىم كە، عورتىلە بارىشاندىن سوگرا ايكىنجى دىفعە گە آجىغا

دوشوب بوشاياندان سوگرا بيچاره كيشى گلدی منيم آتامڭ يانينا
و اونا باشلادی يالوارماغا:

—مشهدی علی عسگر عمو اوغلی، آند ویریرم سنی او غریب
امام رضایه که، من ده غریب بیر آدام کیمی آیویمده اوتوروب
غربا تڭ آه—ناله ایدیرم. گل زحمت چك گیت حاجی اسدگیله
و او کیشی یه دی که، حاجی رمضان بیر غلط دی ایلوبدر.

دیمك، حاجی اسد—حاجی رمضانڭ عورتی شهربانونڭ
آتاسیدر و حاجی رمضان عورتی ایکنجی دفعه بوشاياندان
سوگرا او قدر پشیمان اولوب، او قدر غم—غصه ایدیر که،
تکلیگه تاب گتیره ییلمه یوب، گلوب اوره گینڭ دردینی
منيم آتاما آچیر، اوندان وساطت و معاونت تمنا ایدیر.

حاجی رمضان—قیرخ بش، اللی یاشیندا اوجا بوی بیر کشی
ایدی. عورتی شهربانو، اوتوز بش یا بیر آز آرتق یاشیندا گوگچهك
بیر آرواد ایدی. بونلارڭ اولادی یوخ ایدی و اولدن هیچ ده
اولمامشدی. ظاهرًا—یاخشی یولا گیدیردیلر و کیشیڭ عورته
اولان محبتی نیجه که، عرض اولوندی اکافی درجه ده ایدی،
اما سبب نه اولدیسایکی ایلڭ مدتده آرالاریندا نه واقع
اولدیسایکی حاجی رمضان عورتی شهربانویا ایکی ایلڭ مدتده ایکی
دفعه طلاق ویردی و ایکنجی طلاقدان سوگرا گنه نهایت پشیمان
اولمشدی و اونڭ ایچون ده آتامڭ يانينا التماسه گلمشدی.

ازبسکه بزیم حاجی اسده بیر نوع اوزاق قوهوملوقمز

چاتىردى و حاجى اسد هر حالدا آتامڭ سوزىنى يره سالمازدى
و اونڭ ايچون ده رمضان آتاما پناه اگتىرمشدى.

خلاصه بو دفعه ده ايش ياخشىقلا دوزلدى، چونكه بو دفعه ده
شهربانويا ويريلن طلاق، طلاق رجعى حساب اولنوردى. شهربانونڭ
عدەسى تمام اولمامشدى، خالام گيل گيتدىلر عورتى گيتىدىلر
أرى حاجى رمضان تاپشيريديلار و بو دفعه اوندان خواهش ايتدىلر
كه، دخى بوندان سوگرا مهربان دولانسونلار كه، بيرده ئوزلرئنى
و ئوزگه لرئنى زحمتە سالماسونلار.

بو احوالاتدان بير ايل كيچمىشدى كه، ديدىلر حاجى رمضان
عورتى شهربانو ايله سوزه گلوبلر و سوگرا ايشيتىدىك كه، حاجى
گه عورتىنڭ طلاقنى وىروبدر.

بو دفعه دخى بونلارڭ مائىننه گيرن اولمادى، هر كس بو
خبرى ايشيدىردى، گولمكدن باشقا غيرى بير جواب تاپا يىلمىردى
ويسون وده لى ديوانەدن سوايى حاجى رمضانلا عورتىنه بير غيرى
آد تاپا يىلمىردى قويسون.

اما آخىردا ار و آرواد گه بارىشديلار، چونكه بونلارڭ
بير—بيرىنه هيچ بير عداوتى يوخ ايدى، آنجاق بير—بيريله
دالاشوب بوشانماغا محض عادتكرده اولمىشديلار.

اما بو دفعه بونلارڭ باشىنا بير قضاوقدر گلدى كه، بير—بيريله
يولا گيتمەمكلرينڭ و تيز—تيز آيرىلمالارينڭ نتيجه سىنده ئل
ايچىنده آبرولرى گيتمەگدن سواي، عاشقلارڭ دىلىنه و حكايه
يازانلارڭ قلمىنه دوشوب رسواي جهان اولديلار.

ييله كه، شهریمزك ملالارینك جمله سی بیر رایه اگلدیلر كه، موافق شرع شریعت شهربانونی دوباره اری حاجی رمضان قایتاروب عقد ایتمك ممكن دگل، تا او وقتنه دهك كه، شهربانو بیر غیرى شخصه اړه گیده، اونا موافق قاعده ایله آروادلق ایده و سوگرا موافق شریعت اوندان بوشانا وعده سی چیخا و محض اوندان سوگرا یاد بیر عورت کیمی گنه ایره لیکى اری حاجی رمضان قایدوب عورت اولاییلر.

اولر من ده بو سوزه اینانمادیم و قونشولوقمзда حاجی ملا علیدن بو مسئله نی سوروشدیدا دوغریدان بیلدیم كه قرآندا همین فقره معین صورتده قید اولنوبدر.

حاجی ملا علی حتا قرآنی آچدی و بیلیمیرم هانسی یریندن بیر یيله آیه ده گتیردی كه، 'گویا اگر بیر مسلمان بنده عورتینه ایکی دفعه طلاق ویرندن سوگرا گنه اوچنجی دفعه اونى بوشایا، او وقت داها او عورت او کیشی یه حلال اولاییلمز «فلا تحلوه من بعد حتی تنكحو زوجاً غیره»، یعنی ئوزگه بیر اړه گیتمه یینجه دخی قاباقکی اړینه حلال اولاییلمز.

من ایله قانیردیم كه، او یرده كه، بیر ایشك، چتین بیر مسئله نك، ئوزگه بیر حلی، غیرى بیر چاره سی یوخدرسا داها او یرده چوخ دا آتیلوب دوشمك، یا چوخ فكرلشمك لازم دگل، زیرا زمانیکه سنك قاباغكا قرآن آییه سی کیمی «جبل المتین» قویولوب ثبوته یتیریرلر كه، فلان یول ایله یوخ، فلان یول ایله

گیتمه لیسن، داها بورادا بیر ئوزگه چاره یوخدر—گرك همان یول ایله، خوشسا دا—ناخوشسا دا گیتمه لیسن.

هر چند حاجی رمضان ایچون قرآن شریف اورتالغا قویدینی تفسیر هیچده الویریشلی دگلدی، اما اهل ایمان حاجی رمضان ایچون بوندان باشقا بیر تفسیر اولایلمزدی. دیمك گرك شهربانو موقتی صورتده غیری بیر آره گیتسون.

پس کیمه گیتسون؟

بو مسئله ظن ایدیرم دنیادا یاشایان جمیع عورت صاحبی ارلر ایچون مشکل بیر مسئله گرك اولای.

نه طور اولسون که، حاجی رمضانك گوزلری باخا—باخا ایستگلی عورتی بیر ئوزگه کشییه آره گیتسون؟ آخیر او عورتدن حاجی رمضان آل چکمه یوبدر؟... هله نه اینکه آل چکمه یوبدر، حتا بلکه گیجه لرده اوندان ئوتری بقرار اولوب یوخولیا دایلمیر.

آها؟.. حاجی رمضان داداشمرك فکرینه بیر شی گلدی و اوره کدن درین بیر آه چکدی. همین آه ایله شفا بخش بیر آه ایدی که، حاجی نك اوره گینده هر نه قدر کدورت و عهدہ سینده نه قدر آغیرلدا آغیر یوک وار ایدی فورا اونلارك هاموسینی یونگولله شدیروب، اونا بیر نجات یولی گوستردی.

حاجی رمضان خیالیندا قویدی که، شهربانو نك صیغه سیننی اوخوتسون حمامنك تولامبارچییی کربلای امام علییه.

بو کشی چوخ بیر فقیر، آلتمش یاشندا پثرمده. حال، بیر

چیرکلی، میرکلی ایرانلیدر. سحر دن آخشا ما دهك پیشهسی. کاروانسرالردن حمامه تازه پهبین داشیماق، اونی حمامك دامندا قوروتماق و قوری پهبینی کوره کلیوب حمام کوره سینه توکوب یاندریماق ایدی.

کربلای امام علی سوبای بیر کشی در و آیوی ایشیکی اولمادیغندین حمام دالانیندا یاتیردی. خیلی کاسب اولدیغی جهندن حاجی رمضان برك اطاعت ایدوب گیجه گوندوز پهبین ایله چالیشیردی که، اورادان اونا چاتان بیر تیکه چوره کدن آلی اوزولمه سون.

هر چند بو ایش ظاهرده حاجی رمضان ایچون چوخ آسان وجهله دوزه لن ایشه اوخشاییردی، اما آخیردا آیه اولمادی. حاجی گمان ایدیرمشکه، بلی شهربانونك صیغهسی ظاهرا و رسماً اوخونوب شرعاً کربلای امامعلییه عورت اولار، نه عیبی وار کربلای کشی ئوز تولامبارچیلغندا و پهبین قوروتماقلغندا، شهربانو ایسه ئوز آتاسی حاجی اسدك اویونده. بیر نیچه گوندن سوگرا صیغه گئیری اوخونار، یعنی رسماً کربلای شهربانونك طلاقنی ویره ر و ئوز وقتنده ده شهربانونك گنه صیغهسی حاجی رمضان اوخونار و بیله لکه ایش قورتاروب گیدر. هیهات! نیجه خام خیال.

شهرك جمیع شریعت مدار و حقوقشناسلاری بو رایه ده متفق اولدیلار که، کربلای امامعلی، شرعی شهربانویا یایوق دوشمه ییجه

اونڭلا موافق شريعت جفت اولوب عورتى ايله مەينىجە—شەربانو بو كىشى يە ارە گىتمىش حساب اولونمىياچاق و يىلەككەدە حاجى رمضانڭ نىتى دوزە لمىه جك.

دانشيردىلار كە، حاجى داداش بورادا خىلى زحمتە دوشدى: او ملایا ياناشدى بوفاضلدىن مسئلە ايتدىردى، حيلە شرع يوللارنى آختاردى و بو يولدا چوخ خرچ قويدى، حتا، چارە سىز قالوب كىربلاى امامعلى يەدە پناه آپازدى. اونڭلا دا نە ايسە خلوتدە چوخ دانىشاردى.

أيله باشا دوشدیم كە، چارە ألە گتیره بيلمەدى: چونكە من دە بير وقت گوردیم و قوشولاریمز دا بونا شاهد اولدیق كە، حاجى رمضان كىربلاى امامعلى يە ئوز محله سیندە موقتى بير منزل كىرايە ايله دی، اورادا كىشى يە بير اوتاق دوشتدىردى، كىربلاى كىشى نڭ اوست باشینی تازه لدی و بير نيچه گوندن سوڭرا شەربانونى همان كىربلاى امامعلى نڭ منزلىنە گتىردیلر. بوندان سوڭرا محله اوشاقلارى گاهدان بير كىربلاى امامعلینی تازه منزلىنە گىدن گورندە اونڭ دالنجا او قدر گولوشوب قىشقراردیلار كە، آخردا حرصەلەنوب يردن داش گوتوروب اوشاقلارڭ اوستە آتاردى. اما هاموسىندان گولونج بو ایدی كە، حاجى رمضان عمو هر چند گىجەلر شەربانونڭ يانیندا قالمازدى و قالادا بيلمزدى، اما گوندوزلر قديمدن عادت ايتدیگى كىمى بازاردان ات، چورەك آلوب ايندە سبت آپاراردى و قابودان شەربانونى چاغىروب

ویررکن، آرواد دا یاد آرواد کیمی باشیندا چارقاد، اوزی ئورتیلی گلوب اتی آلوب آپاراردی. قونشولارک دیدیگینه گوره حاجی، شهربانویا بیرجه بونی دییردی: «آی قیز کیفک نیچه در؟». قاباقجا حاجی، کربلای امامعلی ایله شرط قویمشدی که، شهربانونک طلاقنی تیز بیر وقتده ویرسون. اما ییلمه دیک سبب نه اولدی که، بو ایش تاخیره دوشدی و بیر نیچه آی چکدی. بیر دیدیلر که کربلای امامعلی شهربانونی داها بوشاماق ایسته میر، سوگرا دیدیلر که، کربلای امامعلی—حاجی رمضان بیر نیچه یوز منات پول ایسته میر. بیر اوقات سویله بیردیلر که، بو ایکی ارك آراسندا شهربانونک اوستینده یوک انزاع عمله گلدی.

اما نتیجه ده ایشلر پیس کیچمه دی.

بیر گون دانشدیلار که، کربلای امامعلی شهربانونک طلاقنی ویروبدر و بیر نیچه وقتدن سوگرا دیدیلر که، حاجی رمضان شهربانونی نکاح ایدوب آیوینه گتیروبدر.

بو حکایه نی ایندی قلمه گتیرمکدن منیم مقصدیم بودر: من ایسته ییرم بونی قید ایدم که، بیر ییله ایشلر، یعنی کشیلر طرفندن عورته اوچ دفعه طلاق ویرندن سوگرا او عورتی غیری بیر کشییه نکاح ایتمک مجبوریتی تازه بیر صحبت دگل: معلوم در که، دیندار مسلمانلار آراسندا ییله احوالاتلار همیشه اتفاق دوشوبدر و بونا کیچمش وقتلرده بیر کس نه تعجب و نه ده اعتراض ایدردیلر.

اما بودا معلومدر که، ایندیکی عصریمز ایله بیر عصردر که،
آر ایله آرواد تیز—تیز دالاشیردا و تیز—تیز باریشیردا. نه
شریعتک نکاهی، طلاق و نه کربلای امامعلی ننگ و ساطتی اونلارا
لازم اولمیر، سبب بودر که، ایندی داها انسانلار آزاد یاشاماق
ایچون ئوزلرینه آزاد بیر یول تاپوبلار.

ملا فضلعلی

منبرك ديبينده بير غريب ملا اوتورمشدى. ايله كه، مرثيه تمام اولدى و مسجد ساووشدى، من ده جماعت ايله چيخديم كوچه يه، گوردیم كه، همان تانیدیغم ملا منیم دالیمجا گلیر. من بونا طرف چونوب باخاندا بو منه چوخ ادبله دیدی:
-- آخوند ملا نصرالدین، بو گیجه سیزه قوناغام.

دیدیم: قوناق الله قوناغیدر و اوز قویدیق ییزیم منزله طرف. ملانك آدی آخوند ملا فضلعلی ایمش. یاشی اولاردی قیرخ بش، اللی؛ بویی اوجا و آزجا آریق. یول ايله صحبت ایده—ایده بونی دا ییلدیم كه، آخوند فضلعلی نك پئیشه سی مرثیه خانلقدرد و ایراندان بیر نیچه گون بوندان قاباق ییزیم ولایته گلوب كه، محرم لكده مسجدرك ییرینده مرثیه اوخوماق ايله بیر قدر خرجلك اله گیترسون و قایتسون وطنینه و صحبت آراسندا اشاره ایلهدی كه، بو باره ده من اونا كوك ایدیم. من الیمدن گله نی وعده ویزدیم و بونی دا آخوندا تاكید ایتدیم كه، نه قدر ییزیم شهریمزده در منه قوناقدی.

آخشام وقتی ایدی. عورت چوره گی و چایی بیر به بیر ایتدی. ییدیک، ایچدیک، بیر قدر ده صحبت ایتدیک، آخوندك کیفی بیر

آز دا آچیلدی و حنا بیر قدر ده آواز ایله اوخودی. سسی ده بابت
ایدی؛ نیجه اولمش اولسا، بتون عمرینی مرثیه خوانلقد کیچیروب
اونڭ ایچون ده سسی خیلی پیشگین ایدی.
آخوندا اویری اوتاقدایر سالدیق، یاتدی.

گیجه نڭ ییلمرم نه وقتى ایدی. گوردیم اوشاقلارڭ آناسی
ئوز—ئوزینه میرتدانیر. قولاق آسدیم، بیر شی باشا دوشمەدیم. بیر
آز دا کیچدی ایشیدیرم که، آرواد گنه ئوز—ئوزینه دیللەنیر و
دیر: «باشڭا کول، آی ییله ملا».

من تعجب ایله دیم و بیر قدر ده قولاق آسدیم، گوردیم که،
آخوند ملا فضلعلی ئوز—ئوزینه یاواشجا «جونم—جونم» دیه—
دییه اوخویور. آرواد دا بونڭ اوخوماغینا دینیرمش. بیر قدر کیچر
منی یوخی دوتور.

صبح تیزدن دوردیق؛ چای، چوره ک ییوب قوناغمز ایله شیرین
صحبت ایدە—ایده چیخدیق بازارا و اورادان گیتدیک مسجده.
من همان گون قاضی ایله دانشدیم و قرار قویدیق که، «پیرجوان»
مسجدینده آخوند ملا فضلعلی محرماڭ اونونا کیمی مرثیه
اوخوسون.

آخشام گلدیک آیوه و آروادا دیدیم که، دخی قوناغمزڭ
ایشی دوزه لوب و نگرانچیلقدان چیخوب و اولاییلر که، گیجه نی
راحت یاتا و ییزی ده بیدار ایله میه.

بو آخشام دا ملانی موافق قاعده چای—چوره کدن یانا راحت
ایدوب یرینی سالدیق و ئوزیمزده چیراغی کیچرتدیک. گیجه نڭ

يىر ۋاقتى ايله يىلدىم كە، اوشاقلارڭ آناسى مېنى دۈمىسۈكلەيدى.
آيىلدىم: آرواد نە ۋار؟

آرواد گە دەيىنە—دەيىنە جۈاب ۋىردى:

—گۈر، باشى كۈللى قوناغڭ نە قايرىر؟

آي ايشىغى ايدى. آقوشقادان گۈرۈنەردى كە، تۈت آغاچڭ
بوداقلارى ئۈز—ئۈزىنە حەركەت ايلەيدى.

دەيدىم—بەلكە ئەل ئاسىر، اما ھۈا ساكت ايدى. آقوشقايا تەرەپ
سۈرۈنۈپ باشىمى يىر قەدر ھەپتە تەرەپ چىخارتىدىم ۋ گۈردەيم كە،
قوناغىز ياتەيغى اوتاغڭ پەنجەرە سەندەن ئالەينى اوزادۈب تۈت
آغاچڭ يىر بوداغىندەن ياپشۈپ چەكىر ۋ آغ تۈتلىرى يىر—يىر
آغاچدان دەريپ قۈيۈر آغزىنا ۋ «جۈن، جۈن»—دەيە اۋخۈيۈر
ۋ بۈنى دا دەيىر: «آخ غەربتە مەھتاب گەيچەلەرى تەكجە ياتان يازىق
جانم ۋاي!»

بۈنى گۈرەندە چەكىلدىم گەيىرى ۋ آروادڭ قولاغىنا دەيدىم:

—آي آرواد، ھەرەڭ دۇنيادا يىر دەردى ۋار، آخۇند ملا
فەزلەلى دە يەقەن كە دەردلى انسانلارڭ يىرىندەندە. اما آندە ۋىرەيم
سەنى اۋ كۈرپە اوشاقلارڭ جانىنا، يۈرغانى چەك باشقا يات، دەخى
مەنى شەيرەن يۈخۇدان يەدار ايلەمە!..

سەچ تەزدەن نەنسە ھەمىشە كەينەن تەيز اۋيانەيم. ھەپتە ھەمان
تۈت آغاچڭ دەيىنە خالچا سالدەيدەيم، سەماۋارى قۈيۈدۈردەيم ۋ
قوناغىز ايلە باھەم باشلادىق چاى اچچەگە. آغ تۈتڭ يەتتەگەنلەرنەندە

ييري دوشدى قاباغىمداكى استكانڭ يائىنا وگىجەكى فقرە گلدی
دوردى گوزىمڭ قاباغىندا و قوناغا دىدىم:

— آخوند ملا فضلعلی، سىز تك محترم وجودڭ بارەسىندە
مهمانئوزلق شرطلىرىنى دىيەسن لايىقچە عملە گىرە يىلىمىز؛
اوندان ئوتىرى كە دونن گوندوز مىنىم يادىمدا ایدی كە، گرڭ بو
توتدان چىرپوب ياخشى يىتگىنلىرىندىن سىزە يىر پادنوس موافق
قاعدە تەقدیم ایدە ایدىلر كە، يىزىم ولايتڭ متاعنى دە دادوب
ايرانڭ توتى ایلە فرقنى ملاحظە بويورایدڭر. خواهش ایدىم
عفو بويوراسڭز و بوندان سوڭرا مئىلڭز چكن كىمى امر ایدە
سڭز كە، سىزە هر گون توت چىرپوب وىرسونلر، دخى كىجەلر
شىرىن يوخونى ئوزڭزە حرام ایدوب آغاجدان توت دەروب
يىمگە محتاج اولمىاسڭز.

بو سوزلرڭ قاباغىندا ملا فضلعلی استكانڭ قندىنى قارىشىدىرا—
قارىشىدىرا مە يىلە دىدى:

آخوند ملا نصرالدين، من الله مین شكرلر ایدىم كە،
بو غربت ولايتدە سىز تك يىر وجودا راست گلدیم و نە قدر كە،
سىزڭ حضورڭزدا قوناغام—دنيادا يىر نعمت يوخدر كە، من اونا
ئوزىمى تامارزى حساب ایدەم، او كە، قالدی همىن توت مسئلەسى،
سوز يوخ كە، بو ميوە جمیع ميوەلرڭ اڭ لذىز و نجىلرىندىن و
من نە اينكە يىر جە توتا، بلكە دە ميوە جاتڭ هيچ يىرىنە او قدر
طالب دگلم، يىر صورتدە كە، الله ايوىڭزى آباد ایلەسون. مئىلىم
اولسا ایدی خواه دونن يا بو گون اىستردىم و لاكن گىجە

یوخودان بیدار اولماغیمڭ غلتی نه اینکه بیر توتدر، خیر، سیز
 الله شکر جمیع سرلره واقف گرک اولاسکیز که، انسان که،
 ئوز اهل بیتندن کنار اولدی، البته اونڭ ایچون بیرنوع ناراحتک
 حاصل اولاجاق، خصوصاً منیم کیمی بیر الله بنده سنی که، بتون
 عمریمده خواه غربتده خواه ئوز ولایتمزده اهل خانه مدن بیر
 دفعهده اولسون کنار دوشمه میشم و عمریمده تک بیر گیجه نی تک
 و تنها یاتمامیشام. آه، خداوند عالم سیزڭ رتبه کزی گون—
 گوندن آرتق ایله سون، نه عیبی وار، هر گیجه نڭ بیر آیدینلغی و
 هر زمستانڭ بیر بهاری اولار، انشاء الله البته بیزیم ده گوره جگلی
 گونیمز وار، انسانڭ قسمتی ئوز وقتنده گلوب ئوزینه چاتاجاق،
 آه، سیز ساغ اولڭ، الله کریمدر. خداوند عالم ئوز لطف و
 مرحمتنی سیز تک وجوده مضایقه بوورماسین ئوز بیرلیگی
 خاطرینه.

بلی، مطلب دخی لاپ آشکار اولدی.

همان گونی آخوندی بیر بهانه ایله مسجدده تک یولا سالوب
 قالدیم ایوده و آروادی چاغیروب یاواشجا اونا دیدیم:
 — آی آرواد، آخی بیلیرم سن ده گیجه لریاتماق ایسته ییرسن،
 والله من ده یاتماق ایسته ییرم. منه گیجه یاریسی او یانوب یاری
 چیغیرماق و توت آغاجینڭ بوداقلاریندان توت دروب یئمک لازم
 دگل و بیلیرم که، بو ایشلر سنه ده لازم دگل. اما بونی ییل و
 ایشیت که، نه قدر قوناغمزڭ ایشی دوزه لمییوب ییزی قویمیا جاق
 راحت یاتاق.

آرواد، مندن سوروشدی که، ییز نه ایلکه که آخوند راحت یاتسون. من آچیقجا دیدیم که، گرک قوناغمزی آیولندیرک.

سوزک مختصری هاموسیندان یاخشیزی در، ییزیم آروادک «خیرانسا» آدیندا بیر دایسی قیزی وار ایدی، قیرخ—قیرخ بش یاشیندا بیر دول آرواد ایدی. بیر دست پالتارا و اون آلتی منات پولا خیرانسانک صیغه سینی من ئوزیم اوخودوم آخوند ملا فضلعلی به و همان گون قونوم قونشو بیکار آروادلارک کومکلیگی ايله و خیر دعاسی ايله خیرانسانی گتیردیک تازه آری ملا فضلعلی نک اوتاغنا.

خیلی موافق گلدی. هرچند خیرانسانک بیر گوزی بیر قدر معیوب ایدی، اما دخی نه ایلک، قسمت بيله ایمش. آلهها چوخ شکر اولسون!
آرخاینلایاندان سوگرا یاتدیق.

دیدیم:

-- آی آرواد، آلهها چوخ شکر اولسون، همی قوناغمزک آرزوسی آله گلدی، همی ییز دخی بوندان سوگرا بیدار اولماریق. قوناقلاریمزا چای—چورک گوندروب آرخاینلایاندان سوگرا یاتدیق. الله اکبر! لعنت شیطانا! آکشی ییلیم کيجه نک نه وقتی ایدی، یوخودا قولاغیما بیر تاققیتلی گلدی. گوزلیممی آچوب بیر شی باشا دوشمه دیم؛ بیر قدر ده قولاق ویروب گوردیم که، پنجره مزک شیشه سینی بیرسی یاواشجا تیقیلدا دیر. قالخدیم و گوزلیمک بولاشیغنی سیله—سیله گوردیم که، بیر عمامه لی آدام،

عبا چيگيننده دوروب حيه طده پنجره نڅ قاباغيندا؛ باخديم که
بو قوناغمز ملا فضلعلی در. چوخ تعجب ايله سوروشديم: آخوند نه
وار؟ قوناغم ياواشجا و گويا خلوتجه ديدی:
—حمامه.

من جواب ويرديم. «باش اوسته!» گه يينوب چيخديم حيه طه
و آخوند ايله باهم گيتديک قونشولقد اکی حاجی جعفر حمامينا.
بهر حال قضا و قدردن قاحماق اولماز و گلهجگی ييلمک تک
يرجه خداوند عالمک شائنه يازيلوب. من ايله گمان ايله ييلرديم
که دخی آخوند ملا فضلعلی نڅ باره سينده من هر بير تکليفی
يرينه يتيرميشم، دخی آرخايين ايديم که، بو بش—اون گونی
او دا منيم ايويمده راحت اولاجاق و من ده ئوز اوتاغمدا ئوز اهل
خانمله راحت ياتا جاغام. اما، ييله دگل ايمش. ايکنجی گيجه ده
آخوند ملا فضلعلی منی شیرين يوخودان اوياتدی و خواهی نه
خواهی آپاردی حماما.

الصبر مفتاح الفرج؛ هيچ عیبی يوخدر. هر شيئک دنيا دا انتھاسی
اولان کیمی، بو ايشلرک ده البته بير آخیری اولاييله جک.
اوچنجی گيجه ده يوخودا ايديم، قولانغما تيققيلتی گلدی،
آييلديم و گوردوم که، ملا فضلعلی دوروب پنجره نڅ قاباغيندا:
—آخوند، حماما؟..

دخی قورتاردی، دخی حوصله مک قدری او يثره کیمی ایدی:
باشیمی پنجره دن چوله طرف بير قدر چيخاردوب ديديم:

—آخوند ملا فضلعلی، دخی منی باغشلا، من سندن عذر

ایسته‌ییرم، سنی من آند ویریرم پیغمیره، منیم کناهمدان کیچ،
منیم آز قالیر آلتمش یاشیم اولا، دخی منده او قدر ذوق، صفا
یوخدر که، سنه یولداشلق ایلیه ییلیم، هر گیجه حمامه گیتمه‌یه منیم
طاقتم یوخدر، الله شکر ایندی دخی حمامک یولینی تانیرسان؛
بو سفرده حماما منسیر گیت. — دیدیم و چکیلیم.

یورغانی چکیدیم باشیما...

آخوند ملا فضلعلی منسیر گیتدی حماما؛ اما همان گون ده
بیزیم آیودن داشینوب کوچدی خیرانسانک آیونه. معلوم اولدی
که، مندن اینجینوب، چونکه یزدن گیدنده من ایله گوروشمه‌دی.
بیر هفته‌دن سوگرا ایشیتدیم که، خیرانسانک طلاقنی ویروب
یغیشوب گیدوب ایران وطنینه.

ایکی آلما

آخشام وقتلری گزمگه چیخاندا، هردنیر بالاجا اوغلومی دا یانیمجا آپاریرام. بو دفعه ده آپاردیم.

و همان بالاجا اوغلوم ایله گزمگه گیدنده، هردنیر اتفاق دوشور که، اونا یئمه لی شی ده آلیرام که، مندن راضی قالسون.

بو دفعه ده بالاجا اوغلوم دکانلاردا دوزیلمش تازه نعمتی گورنده مندن یئمه لی بیر شی ایسته دی. من او عقیده ده دگلم که، هر دفعه اوشاق ایله بازارا گیدنده اونا بیر شی آلماق لازمدر و لاکن بونی دا دیمیرم که، هیچ بیر وقت آلماق لازم دگل.

آنجاق بو دفعه هیچ بیر زاد آلماق ایسته میردیم، او سببه که، جیییمده چوخ پولوم یوخ ایدی.

و بیرده ایسته مه دیم که، اوشاغم هر دفعه بازارا چیخاندا دادامال ئوگرنسون. بیر قدر دولاندیق، سوگرا یولومز دریا کنارینا دوشدی. اما اوغلومی دا بی داماغ گوردیم.

چون تریبه—ئوز قاعده سینجه، اوشاغک ئوز طبیعتی—بودا ئوز قاعده سینجه و اونک ایچون ده چوخ دا عناد ایتمه مک بابتندن—دریا کناریندا، تاباغا دوزیلمش میوه لردن بیر شاهیا ایکی دانه یاخشی قیرمزی آلما آلدیم و ایکیسینی ده ویردیم اوغلوما. هرچند

اوغۇلۇم ئالمالارى مەندەن ئالدى، ئامما گوردەم كە، كۆڭلەن ئالدى. مەن ئوندان بىر مەغلەننىڭ سەبەننى سۈرۈشەدەم، چۈنكە سەبەننى ئاشكارا ئىدى. بازاردا بىر ئاز بۇندەن قاقاق ئو مەندەن ئىككى شى ئىستەدى،—ھېچ بىرەننى ئالمادەم، بىر چارچو قوونى ئىستەدى— ئالمادەم. سۈگرادا نەسە قنادى دكانىنىڭ قاباغىندەن كەچەندە شەشەنڭ دالەنە دوزىلەش رەنگارەنك قەنەت وشىرنىيەتدەن ئىستەدى— ئالمادەم.

اوغولوم او درجه مندن ناراضی ایمش که، من آلمالاری اونا ویرندن سوگرا دا گنه بیر سوز دانشماق ایسته مه دی و من اونا ویردیگیم سؤالارا دا چوخ میلسیز جواب ویریردی.

دخی اونى قاشقاباغلى گورنده من ئوزيم ده بى دماغ اولدوم
و آذرقت اداره سينك قاباغيندا دوران ترامواى واغونلارينك
ييري نه اوغلومى قالخيزديم و ئوزيم ده مينديم كه گلك اويومزه.

واغوندا هله بزیم ایکیمزدن باشقا بیر کس یوخ ایدی.
اوغولوم بویدا بیر یتیم روس اوشاغی حیر — جندیر ایچینده
اوز—گوزی قاب—قارا چیرکلی و ایگره نچ، گلدی، دوردی
قاباغیمزدا و مندن بیر قیک پول استهدی.

جیمنده آنجاق یر عباسی گموش پول وار ایدی. من اوشاغا یر سوز دیمه دیم که کیچوب گیتسون. یر نیچه مینیک آرواد و کشی واغونا گیر دیلر و ساغیمیزدا، سولومزدا یر دوتدیلار. بورادا منیم فکریم گیتدی یتیمه پول ویرمه مگیمه و دینلنچی یه پول ویرمک لازمی، یا لازم دگلمی مسئله سی منی باشلادی مشغول اتمگه:

هر كس نه ديير ديسون، آنجاق ديلنچي اوشاغا هيچ بير شي ويرهه مك منيم خوشوما گلهمه دي. بورادان اونا اشاره ايتيرم كه، من هيچ بير ديلنچي به يوخ ديمه نم، چونكه اولاييلر كه، بير پارا فيلوسوفلار ك ديلنچي به پول ويرمك، اوني بدبخت ايتمك سفته سي بلكه منه ده سرايت ايدوبدر، آنجاق سوزك حقيقتي بودر كه، بوگونكي ديلنچي اوشاغا بير قبك ويرهه مگم مني بورادا خراب ايتدي؛ او سببه خراب ايتدي كه، همان ديلنچي اوشاق ياشدا منيم آتالي—آنالي اوغلوم، اگني—باشي تازه، قارني توخ، بو ساعت بوردا منيم ساغ طرفمه مندن اينجيمش اوتور مشدي كه، نيه من اونا قنفت آلماديم، آنجاق آلمان آلدیم. واغونمز حركت ايدوب گيدنه آقوشقانك شيشه سينك داليندان گوردیم كه همان ديلنچي اوشاق يرده دوروب بير قيرمزي آلماني آغزينا باسوب گميرتله يير. قاباقجا بير شي دويماديم—اما همان دقيقه يانيمدا كي اوغليمك آلمانلاري يادينا دوشدي و چونديم اوشاغا طرف. اوغلوم گوله—گوله منه ياواشجا بوني ديدى:

— ده ده، آلمانك بيريني ويرديم ديلنچي اوشاغا.

بير دانه قيرمزي آلمانا ئوز—ئوزليگينه بير شي دگل. اونك قيمتي ايكي قبكدر و يه يوب قورتارانان سوگرا هيچ بيرشيدر. اما معنوي ايشلرده بير آلمانك ده گهري اولاييلر چوخ يوك اولسون.

او قدر يونگوللك و كوگل خوشلوعى كه بورادا ايكي قبكلك آلمانان منه گلوب چاندى—نهايت درجه ده ايدى.

فيلوسوفيا عالمنه گلدیکده—غیریلر دیلنچی یه کوچده اعانه
ویرمگی نه جور باشا دوشورلر دوشسونلر و انسانیت متخصصلری
بو مسئلهنی نه طور حل ایدیرلر ایتسونلر. آنجاق منیم بیر بالاجا
اوغلوم ایکی آلماسینک بیرسینی بیر یتیم اوشاغا ویردی.
و اولاییلر که، اوغلوم داییکه لندن سوگرا بیر پارا عالمک
«کوچه ده اوشاقلارا اعانه ویرمه یگز!» نصیحتنی ایشیدنن سوگرا
اونلاری کوچده گورنده منیم کیمی اوز چونده ره جگدر.
آنجاق هله که، ایندی اوغلوم بو ایشلری باشا دوشمیر.
و اونک ایچون ده ایکی آلمانک بیرینی یتیم اوشاغا ویریر.

يۈخى

حاجى مىرزە آغا وفات ايتىمىشى. چۈن بىزىم ئايۋ آدمىنا بىر نۇع قوھوملىقى چاتىردى مرحومنىڭ دىنىيە تا قىر اوستە كىمى من دە گىتىمگە مجبور اولدىم و حتا آخىشام وقتى سىرسلامتنە دە گىتىدىم، من ئۆزىم دە گىتىدىم و ئايۋ آدمىمىزى دا آپاردىم. كىشىلر قاقاق اوتاغا يىغىشمىشلار و عورت دە حىيەتە گىرىدن سوڭرا مىندن آيرىلدى گىتىدى اىچەرى اوتاغا (قوھوملىقى جەتتىن اورايا بىلدى).

من گىردىم كىشىلرگ يانىنا و سلام وىروب كىچىدىم يوخارى و اگلىدىم. اىكى عمامەلى ملا يوخارى باشدا دىز اوستە اگلىمىشى. و من اوتوران كىمى بونلارنىڭ بىرى اوجادان فاتحە دىدى و جماعت دە باشلادى كىمى بىسم الله، كىمى الحمد لله دىيۇب ئۆز—ئۆزىنە ياواشجا وىرد اىلمگە. اوتاغنىڭ اورتاسىدا بىر عمامەسىز ملاجىق دىز اوستە چو كۆب قاباغىدا بىر دستە جىلدى كىتابچا، اىندە بو كىتابچالارنىڭ بىرىنى گۆزىنىڭ ياويقىنا دوتۇپ اوخىيوردى. اگلىشەن كىشىلرگ دە بىر نىچەسى اللرىندە بو كىتابچا لاردان ياواشجا مىرتىدانا—مىرتىدانا اوخىيوردىلار.

بو كىتابچالار قرآنك جز'لى ايدى كه، عبارت اولا قرآنك
اوتوز حصه سندن.

مرحومك يوك اوغلى كىرلاى تقى باش آشاغا و غمگين
دورمشدى آياق اوسته قاپونك آغزىندا. هر يىر ايچرى داخل
اولانا سلام ويروب اگلشندن سوگرا كىرلاى تقى ده ياواشجا
دورديغى يرده چو كوردى دىزى اوسته و يىرىسى دوروب گيدنده
كىرلاى تقى ده ديك قالخىردى آياق اوسته—وگيدن آدام اوزىنى
أيوك تازە صاحبنة دوتوب هره يىر جور تسلى ويريردى. يىرى
مختصرجه دىيردى:—آللە رحمت ايله سون، اما يىرى يىر آز
دايانوب يىر ايكى سوز ده آرتق دىيردى:

— كىرلاى هيچ اورە گكى سيخما، بو دنيا دا هيچ كس
قالماچاق، بو دنيا نامرد دىنادر، هر يارانمشك آخىر ئولمكدىر،
بو يىر آلله مصلحتيدر، بو ايشلر ك بزه دخلى يوخدر، هيچ
اورە گكى سيخما.

من حمد سوره سىنى اوخويوب قورتاراندا سوغرا ياواشجا
ديديم: آلله رحمت ايله سون.

من اوتوراندا سوغرا يىر ايكى دقيقه مجلس ساكت كيچدى،
دانشان اولمادى. آنجاق يىر آدام منيم كىمى گىردى اوتاغا
و اگلشدى، بونادا فاتحه دىيوب و گنه مجلس اهلى حمد سوره
اوخوديلار و سوغرا گنه ساكيت لك عمله گلدى. آنجاق منيم
صول طرفمده اگلشن مشهدى ذوالفقار ملالارا طرف اوزىنى
دوتوب سوروشدى. آخوند ملا احمد بو آى گر ك كم يك اولا.

ملا دا باشىنى قرآنڭ جزئىدن قالدخزوب ديدى: —... بلى، گرڭ
كم يك اولالا.

من ده مشهدى ذوالفقارا طرف چوندوم و ديديم: بلى گرڭ
كم يك اولالا.

قرآنڭ بير جزئى من ده عمامه سز ملاجقدان ايستەديم و
آچديم باشلاديم اوخوماغا.

دخى يىلميرم دنيانڭ هاراسندا ايديم كه، بيرده گورديم
أيو صاحبي كربلاى تقي گلوب چوكوب قاباغيمدا و منى يوخودان
اويادير. معلوم اولدى كه، منى بورادا شيرين يوخى دوتوب،
باخديم كه، جزئڭ الف لام ميم سوره سىنڭ آنجاق ايكي صحيفه
سىنى اوخوموشام.

ئولوم — ظلوم جزئى قورتارديم، ئوز كوگلودمه فاتحه ويرديم.
حمد سوره نى اوخودوم و قرآنڭ حصه سىنى ئوپديم ويرديم
ملاجيغا و دورديم آياغا.

— كربلاى تقي آله ئوز بيرلگى خاطره سى ايچون مشهدى
عمو اوغلىنى بهشتڭ الف ياخشى يرينده اگلشديرسون و سنڭ
وجودڭ ايله اونڭ اوچاغىنى سونديرمه سون.

چيخديق دالانا و كربلاى تقي اوجادان چيغردى:
— آى اوشاق بلقيس باجى يا ديك — ملا عمو گيدير،
دورسون گلسون. بلقيس عورت بريم اوشاقلارڭ آناسىنڭ آيدير.
فانوسىمى دالاندا يانديرديلار ويرديلر اليمه، ئينديم حيه طه و
گورديم كه، عورت آيويندن بير چادرشېلى عورت منيم داليم

دوشدی و دالیمجا چیخدی کوچه یه من ده آرخابین فنار الیمده
گیدیرم.

هوا چوخ دا قارائلق دگلدی و بونگلا ییله الیمده کی فنار
یر آز دا ایشیق سالیردی. حاجی مرسل کوچه سینی کیچدیک
چاتدیق علیمراد کورپوسینه، بورادان من کیچدیم و گوردیم که
بلقیس چادرشبه برک—برک بورونوب دوروب منه طرف باخیر.

تعجب ایله دیدیم و یر آز دا آجیق لاندیم و دیدیم—دخی نه
استخاره ایله یرسن، گیجه کیچوبدر، ییله گل گیدک. آرواد
دوردیغی یرده دوروب دخی یر یانا حرکت ایله میردی. من گنه
تاکید ایله دیدیم و بو دفعه یر آز دا اوجادان بونی چاغیردیم و
ییلیمیم آغزیم گلن یر نیچه آجیق لی سوز ده دیدیم.

آرواد ترپنمک ایسته میردی،

همی خلی تعجب ایله دیدیم و هم ده نهایتسن غیضلندیم و آروادا
طرف ییله سوگوش گوندردیم:

— آی ملعونک قیزی، اگر منله ظرافتک وار—بورا ظرافت
یری دگل، گل گیدک.

پاهو! بو حینده منی حیرته گتیرن بو اولدی که، گوردیم
آرواد دینمز—سویله مز قاییدوب گیری گیدیر.

ایسته دیدیم یردن یر داش گوتورم و آروادک دالینجا قاجام،
وورام باش گوزی ازلیسون، اما بورادا دایاندیم و ئوز—ئوزیمه
دیدیم—بسم الله، بلکه بو یر یو خودرکه من گورورم.

آنجا بورادا یر سس ایشیتدیم—و یو خودان آیلدیم.

اوزاقدان بیر کشی سسی «بلقیس» دییوب هارایلیردی. سس
یاویقلاشدی—و باخام که، مشهدی جعفر عمو اوغلی بزیم آیو
آداممز بلقیسی دالینا سالوب گتیریر.

بورادا ایش آچیلدی. دیمه گیلن منیم دالیم دوشوب گلن
مشهدی جعفر عمو اوغلینک. عورتی بلقیس ایمش. و مشهدی جعفر
عمو اوغلی دا آروادلارک ایچینده ئوز بلقیسینی تاپمایوب بیزیم
بلقیسی گتیروب که، اونی منه تاپشیرسون و ئوزینگکینی آپارسون.
هله ده ایله دی. عورتی قولاغم ایشیده—ایشیده مذمت ایله
سالدی دالینا و آپاردی.

بزیم بلقیس ده دوشدی منیم دالیم و من ده بونی مذمت
ایله—ایله و بلکه ده سؤگه—سؤگه آپاردیم آیویمیزه. اوشاقلار
هله یاتمامشدی. بالاجا هاجر یزی گورن کیمی سهوینچک
سوروشدی. ده ده هارا گیتمشدیگزر.

من آجیقلی جواب ویردیم:
— جهنمه گیتمشدیک، گودا گیتمشدیک.
اوشاق سسینی کسدی.

مندرجات

صحیفہ

۳

۱۲

۲۵

۴۷

۵۵

۶۵

۷۳

۷۷

بیر نیچہ سوز

پوست قوتوسی

اوستا زینال .

نگرانچیلق

ایکی ار .

ملا فضاعلی

ایکی آلما

یوخی

براخیلیشنا مسئول: دجمد جعفر جعفر اوف

آذر نشر - باکی - ۱۹۴۲

